

Az akadémiai intézeteknek nem kizárólag csak az alapkutatások terén vannak közfeladatai. A kutatási területén felmerülő aktuális kérdések – szakmai és hiteles – elemzése ugyanúgy a feladatkörébe tartozik. Különösen igaz lehet ez napjainkra, amikor az információs források megsokszorozódása nagyon gyakran félreértések és pontatlanságok széleskörű elterjedésével is együtt jár.

A Jogi Iránytű című elektronikus folyóirat elsődleges célja az előbbiekkel összhangban a hiteles tájékoztatás. A Jogtudományi Intézet kutatói által készített rövid írások aktuális jogi problémák elemzésére töreksenek, felhasználva az akadémiai kutatások során felhalmozott szaktudást és ismereteket. Amennyiben ez lehetséges, a cikkek egy adott kérdés külföldi és nemzetközi dimenzióit is bemutatják, mivel az összehasonlítás segítségével a problémák olyan vonatkozásai is láthatóvá válhatnak, melyek kizárólag a nemzeti jogrend irányából elemezve nem biztos, hogy rögtön szembeötlennek.

Bízunk abban, hogy a Jogi Iránytű a jogi kérdések iránt érdeklődők számára az ismeretek alapvető és hiteles forrásává válik hamarosan!

Fekete Balázs
felelős szerkesztő

Tartalom

Fehér Lenke: A nemi szabadság elleni bűncselekmények problémái nemzetközi kitekintésben	44
Fekete Balázs: Előzetes megjegyzések az új magyar alkotmány preambulumaáról	47
Friedery Réka: A huzamos tartózkodási jogállásról szóló 2003/109/EK irányelv hatályának kiterjesztése a nemzetközi védelmet élvező személyekre	50
Gárdos-Orosz Fruzsina: Alkotmánybíróság az Alaptörvényben - új emberek, új hatáskörök	52
Hollán Miklós: Néhány gondolat a "10 pont a gyermekprostitúció ellen" című kiáltványhoz	54
Kecskés Gábor: A délszláv háború utóélete - visszatekintés a konfliktus legújabb fejleményeinek tükrében	56
Könyvszemle	59

Szerkesztőbizottság:
Boóc Ádám
Gárdos-Orosz Fruzsina,
Kecskés Gábor

Felelős szerkesztő: Fekete Balázs

Kiadó:
MTA TK Jogtudományi Intézet
A kiadó székhelye: Budapest
Felelős kiadó: az MTA TK főigazgatója

honlap: iranytu.mta-ius.hu

ISSN 2063-8841

email: fekete.balazs@jog.mta.hu

A nemi szabadság elleni bűncselekmények problémái nemzetközi kitekintésben

A nők és gyermekek elleni erőszak világszerte létező, jelentős társadalmi probléma. Különböző okok miatt azonban, az ilyen eseteknek csupán egy töredéke válik ismertté, az e körbe tartozó bűncselekmények sorában igen magas a látencia. Európában – egyes becslések szerint – a nők mintegy egyötöde szenvedett el életében legalább egyszer fizikai erőszakot, s több mint egytizedük érte fizikai erőszakkal járó, szexuális erőszak.

'A nők elleni erőszak' – az ENSZ sokszor idézett meghatározása szerint – magában foglal minden olyan nemi alapú (*gender-based*) erőszakot, amely a nőknek fizikai, szexuális és/vagy pszichológiai sérülést vagy szenvedést okoz vagy okozhat, beleértve az ilyen cselekménnyel történő fenyegetést is, továbbá a kényszert, vagy a szabadságtól való önkényes megfosztást, akár a magán-akár pedig a közéletben. Hasonló tartalmú definíciót fogalmaz meg az Európa Tanács, a nőknek az erőszakkal szembeni védelméről szóló, 2002. évi 5. számú Ajánlásának melléklete. E dokumentum egyebek között hangsúlyozza, hogy a nők elleni erőszak sérti és gyengíti, illetve lehetetlenné teszi a nők emberi jogainak és alapvető szabadságjogainak gyakorlását. A nők elleni erőszak a nők fizikai, pszichikai és/vagy szexuális integritását sérti. Az Ajánlás értelmező rendelkezései szerint az erőszak különböző formákban nyilvánulhat meg: verbális, fizikai, szexuális, pszichés, gazdasági vagy érzelmi formában. Elkövethető a családon belül, az egy háztartásban élők között, vagy a szélesebb értelemben vett közösségben is.

A nemi szabadság elleni bűncselekmény, a szexuális erőszak része a nők elleni erőszak tágabb fogalmának. Az Ajánlás a tagállamok feladatai között kiemeli: az egyes országok büntetőjogának biztosítása kell, hogy a személyek elleni erőszak – különös tekintettel a fizikai és a szexuális erőszakra – a személyek fizikai, pszichikai illetve nemi szabadsága és integritása megsértésének és nem csak az erkölcs, a becsület vagy a jó ízlés megsértésének minősüljön. A tagállamok jogában olyan megfelelő intézkedések és szankciók előírása szükséges, melyek lehetővé teszik az azonnali és hatékony fellépést az erőszakos elkövetőkkel szemben, és az erőszak áldozataivá váló nőkkel szemben elkövetett cselekmény jóvátételét. Ennek érdekében, a tagállamok büntetőjogának tartalmaznia kell többek között az alábbiakat:

- a szexuális erőszak, valamint a házastársak, a rendszeres vagy alkalmi partnerek és az élettársak közötti erőszakos közönség bűntetendővé nyilvánítása;
- a beleegyezését nem adó személlyel szemben elkövetett szexuális cselekmények bűntetendővé nyilvánítása, még akkor is, ha az illető nem adta jelét ellenállásnak;
- a beleegyezését nem adó személlyel kapcsolatosan bármilyen jellegű vagy bármilyen eszközzel elkövetett nemi közönség bűntetendővé nyilvánítása;

- a terhes, védekezésre képtelen, beteg, fizikailag vagy mentálisan sérült vagy függő helyzetben lévő áldozat kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés bűntetendővé nyilvánítása;
- az elkövető által, helyzetével való bármilyen visszaélés bűntetendővé nyilvánítása, különösen a felnőtt által, gyermek sérelmére elkövetett cselekmények tekintetében.

Az egyes európai országok büntető törvénykönyvei a szexuális bűncselekmények különböző formáit meglehetősen eltérően szabályozzák. Az ET ajánlás a szexuális erőszak minden formájának egységes törvényhely alá rendezését szorgalmazza.

A demokratikus társadalmakban, a jogállamban, az elvek és a törvényhozás szintjén, a nő és férfi viszonyában, a kényszermentességén túl, a teljes egyenjogúság, a diszkrimináció tilalma, az egyenlő bánásmód, az esélyegyenlőség nyert elismerést, a társadalmi és magánéleti szférában egyaránt. Ezeknek az elveknek a társadalmi gyakorlatban is fokozottan érvényt kell szerezni. Törekedni kell tehát arra, hogy a nemek közötti egyenjogúság "*de jure*" és "*de facto*" egyaránt érvényesüljön.

Történeti perspektívában, az erőszakos közönség bűntetőjogi fogalma és a bizonyítás szabályai is jelentősen változtak. E változásokat áttekintve, Európában az utóbbi néhány évtizedben a jogirodalom több fejlődési szakaszt különböztet meg. Az első lényeges változások a 80-as évektől datálódhatnak, amikor az erőszakos közönség bűntetőjogi fogalmát kiterjesztették a közönség más formáira is. (Emellett a bizonyítási szabályok is változtak, enyhült, pl. a sértett ellenállása szigorú követelménye. Felismerést nyert, hogy bizonyos feltételek között ésszerűtlen elvárni a sértett ellenállását, mivel a félelem egyes sértekre bénítóan hat.) A második jelentős változás, a nemi erőszak bűntetőjogi bűntetendőségének a házassági életközösségen belüli elkövetésre történő kiterjesztése, valamint a nemi erőszak férfiak sérelmére történő elkövetésének pönalizálása. Végül az erőszakos közönség bűntetőjogi fogalmának ismételt átalakítása kezdődött el, az erőszakon illetve a sértett beleegyezésének hiányán alapuló definíciók közelítése, növekvő összhangja formájában. Ennek kapcsán, többek között, felmerült a beleegyezés fogalmának pontos jogi meghatározása is. Másrészt viszont, egyre határozottabban megfogalmazódik, hogy a sértett részéről, az ún. verbális ellenállás, a "nem," kategorikus kimondásának ("*no, means no*") minden körülmények között történő komolyan vétele indokolt.

Az európai változások közül, a magyar törvényhozásban az erőszakos közönség pönalizálásának kiterjesztése a házassági életközösségen belül történő elkövetésre is, valamint az ún. *gender* semleges terminológia (azaz a sértett nemére nem utaló) használata, a Btk.-t módosító, 1997. évi LXXIII. törvény hatályba lépésével történt meg. (A korábbi szabályozás szerint, a házassági életközösség fennállása alatt a férj nem valósíthatta meg a bűncselekményt a feleség sérelmére, mert a bűncselekmény

alanya kizárólag nő, mégpedig az elkövetővel házassági életközösségben nem élő nő lehetett). A törvény indoklása kiemeli, hogy a házasságkötés nem jelent a szexuális önrendelkezésről való lemondást, és a házasságkötés ténye egyik felet sem jogosítja fel a másik fél akarata ellenére történő, a nemek közötti egyenjogúságot sértő, a házastársnak pszichikai és fizikai sérelmet okozó szexuális érintkezésre. A törvény tehát fontos üzenetet fogalmaz meg a társadalom felé, nevezetesen azt, hogy az erőszak nem tolerálható a privát, az intim szférában, a házasságon belül sem.

A hatályos magyar Btk. XIV. Fejezetének II. Címe, "A nemi erkölcs elleni bűncselekmények" körében, összesen kilenc olyan bűncselekmény törvényi tényállását tartalmazza, amelyek esetében a cselekmény büntetőjogi szankcionálása indokolt (erőszakos közöszlés, szemérem elleni erőszak, megrontás, vérfertőzés, tiltott pornográf felvétellel visszaélés, üzletszerű kéjelgés elősegítése, kitarottság, kerítés, szeméremcsúszás). Az itt szabályozott deliktumok a nemi kapcsolatokat társadalmilag elfogadott rendjét, a nemi élet szabadságát sértő, illetve az ifjúság egészséges szexuális fejlődését sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények körét ölelik fel. A nemi szabadság az emberi szabadság része, amely mindkét nemhez tartozó személyt, tehát nőt és férfit egyaránt megillet. A nemek közötti egyenjogúság, a nemi élet kényszermentességének elve, a nemi önmeghatározás szabadsága, a magánéleti szférában – így a házasságon belül – is érvényes elvek. Az erőszakos nemi bűncselekmények tehát házasságon, házassági életközösségen belül és kívül történő elkövetés esetén egyaránt büntetendők. Az erőszakos közöszlés és a szemérem elleni erőszak büntetőjogi tényállásainak hatályos törvényi megfogalmazásában ez tükröződik.

Említést érdemel, hogy korábban a tiltott pornográf felvétellel visszaélés a Btk. XIV. Fejezet I. Címében, "A házasság, a család és az ifjúság elleni bűncselekmények" körében nyert elhelyezést. Az EU 2003. december 22.-én elfogadott, a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló, 2011/68/IB kerethatározatnak megfelelően, a jogharmonizáció keretében módosított új törvényhely azonban a Btk. XIV. Fejezet II. cím, azaz "A nemi erkölcs elleni bűncselekmények" körébe sorolta.

A nemi élet szabadsága a nemek egyenjogúságán alapuló, feltétlen érvényesülést igénylő emberi jog. A nemi szabadság elleni támadás gyakran a sértett olyan tartós és súlyos traumatizációját idézi elő, amely azután egész további életútjára kihathat. A törvényhozó fokozottabban védi a gyermekkorúakat és a függő, kiszolgáltatott helyzetben élőket, akik sérülékenyebbek a bűncselekménnyel szemben.

Itt jegyeznénk meg, hogy az Európa Tanács említett Ajánlásában felhívja a tagállamokat minden olyan szexuális cselekmény pönalizálására, amely nem a sértett beleegyezésén alapul. Kiemelten hangsúlyozza az erőszakos közöszlés pönalizálását, ha beleegyezést nem adó (*non-consenting*) személy ellen irányul, még akkor is, ha a sértett nem mutatja egyéb jeleit az ellenállásnak. Ez az álláspont a nő verbálisan kifejezésre juttatott akaratának a tiszteletben tartását, komolyan vételét hangsúlyozza, a nemek közötti egyenjogúság jegyében, a nők elleni erőszak megszüntetése érdekében. Ezt az álláspontot nemzetközi fórumokon széles körben képviselik.

Az európai standardokat alapvetően az Európa Tanács már említett Ajánlása, valamint az Európai Emberi Jogok Bíróság ítélezési gyakorlata jelöli ki. Az Európa Tanács Ajánlása szerint, mint arról már szó esett, a tagállamok-

nak minden olyan szexuális cselekményt pönalizálniuk kell, amely a cselekményhez beleegyezését nem adó személlyel szemben történ, még akkor is, ha nem mutatja jelét az ellenállásnak. Az Európai Emberi Jogok Bíróság egyik döntésében (M.C. V Bulgaria, Application No 39272/98) is hasonló tartalmú megállapítást találunk. Kategorikusan kimondható tehát, hogy ma már túlhaladottnak tekinthető az erőszakon alapuló, szűk értelmű definíció.

Az EU (a már említett, a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló kerethatározaton túl) is foglalkozik az e körbe tartozó kérdésekkel. Az utóbbi években több javaslat is született. Így pl. Az Európai Bizottság – a Lisszaboni Szerződés új rendelkezései alapján – 2010-ben javaslatot tett a gyermekek ellen elkövetett szexuális erőszakkal kapcsolatos irányelvre (COM (2010) 94). Ezt követően, 2011-ben a Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottság, "A nők elleni erőszakkal szembeni fellépést célzó új uniós politikai keret prioritásairól és körvonalairól" címmel, az Európai Parlament állásfoglalására irányuló indítványt terjesztett elő.

Az EU tagországok törvényhozása egységesítésének lehetőségeiről 2010-ben készített egyik tanulmány rámutat arra a tényre, hogy a szexuális bűncselekmények, így az erőszakos közöszlés büntetőjogi szabályozását illetően, meglehetősen nagy különbségek tapasztalhatók az egyes EU tagországok között. Emberi jogi szempontból a nemi erőszak bűncselekménye a szexuális integritást/önmeghatározást/autonómiát sérti. Az előbbieken említett tanulmány szerint a tagállamok többsége ennek megfelelően jelöli meg e bűncselekmények jogi tárgyát, míg néhány tagállam ettől eltérően (egyszerűen szexuális bűncselekményként, vagy a nemi szabadság elleni bűncselekményként, illetve a nemi erkölcs elleni bűncselekményként) szabályozza azt.

A büntetőjogi szabályozás és joggyakorlat kardinális kérdései közé tartozik továbbá az erőszakos közöszlés esetén az erőszak fogalma, illetve a sértett beleegyezésének jelentősége és fogalma. Ezt is meglehetősen eltérően és helyenként ellentmondásosan szabályozzák az egyes európai országok. Alig néhány országban találunk tisztán a konszenzus hiányán alapuló modell, több tagállam viszont a konszenzus hiánya és a kényszer valamint a fenyegetés fogalmait egyaránt alkalmazza. Az erőszakon alapuló felelősségi modellnél is általános, hogy vizsgálják a sértett beleegyezésének kérdését és néhány országban az eljárás során bizonyítani kell annak hiányát. Öröndetes tény viszont, hogy az EU tagállamok többségénél az erőszakos közöszlés hivatalból, közbírára üldözendő bűncselekmény.

Az EU tagállamai különböző, a büntetési tételkeretet súlyosbító, minősítő körülmények (pl. a többiek általi, illetve a fiatalok sérelmére történő elkövetés) tekintetében is kissé eltérő képet mutatnak. Az említett tanulmány szerint a jogi szabályozás sokszínűségén és esetleges következetlenségein túl, a joggyakorlat is némi különbözőséggel jellemezhető.

Az Európán kívüli országok büntetőjogára kitekintve, megállapítható, hogy a vonatkozó szabályozás ott is rendkívül sokszínű és változatos. Az USA tagállamai pl. az erőszakos közöszlés fogalmát egymástól némiképpen eltérően szabályozzák. A tagállamok többségében azonban a sértett beleegyezésének hiánya megállapítható, pusztán abból a tényből, hogy a sértett azt verbálisan, határozottan kinyilvánította. A sértett fizikai ellenállása a tagállamok többségében nem szükséges a sértett bele-

egyezés hiányának bizonyításához. Kalifornia és New York államban pl. az erőszakos közösülés megállapítható, ha a cselekmény erőszakkal, fenyegetéssel, stb. történt, vagy ha a sértett kinyilvánította beleegyezésének hiányát.

Ausztrália és Kanada esetében is a sértett beleegyezése hiányának, illetve az elkövető által, a közösülés érdekében kifejtett erőszaknak van döntő jelentősége a bűncselekmény elkövetése szempontjából. A sértett beleegyezésének szabadnak és önkéntesnek kell lennie. Az ausztrál büntető igazságszolgáltatás elismeri, hogy léteznek olyan körülmények, amelyek esetén a szexuális cselekménybe való látszólagos beleegyezés nem a sértett szabad akaratából történik. Az viszont, hogy melyek ezek a körülmények, rendkívüli mértékben eltér egymástól. A jogirodalom hangsúlyozza, hogy a sértett ellen erőszak alkalmazása minden ausztrál tagállamban összeegyeztethetetlen a beleegyezéssel. A sértett jogellenes fogva tartása azonban néhány tagállamban már önmagában is kizárja a beleegyezést a szexuális cselekménybe. Minden ausztrál tagállam elismeri, hogy ha a fenyegetés a sértettet megfélemlíti, vagy félelemben tartja, s ennek eredményeként aláveti magát a szexuális aktusnak, az a sértetti beleegyezést érvényteleníti.

Az elmondottakból látható, hogy a szabályozás alapjaiban sok a hasonlóság, ám részleteiben rendkívül változatos, egymástól eltérő, mind Európában, mind pedig a világ más államainak jogrendszerében. A nemi szabadság elleni bűncselekmények megelőzése, e cselekmények büntetőjogi szabályozásának harmonizációja és az ellenük való hatékonyabb fellépés tekintetében, még számos tennivalónk van. A sértettek büntető eljárási helyzetének javítása, (többek között a sértettek kímélete, személyiségi jogaik, magánélethez való joguk védelme érdekében) különösen kiemelt feladatnak tekinthető. E téren a nemzetközi és az európai büntetőjognak – beleértve az EU tagállamaiban érvényesülő jogi szabályozási formákat és jogpolitikát, jogharmonizációt, valamint az e téren szükséges multidiszciplináris kutatásokat – a jövőben is komoly tennivalói vannak.

Fehér Lenke
tudományos tanácsadó

Előzetes megjegyzések az új magyar alkotmány preambulumáról

Magyarország 2011. április 25-én elfogadott új alkotmányának egyik lényeges újdonsága a preambulum. A "89-es alkotmány" csak egy igen rövid preambulummal rendelkezett és ehhez képest akár paradigmaváltásnak is tekinthető az új, 33 mondatból - a Himnusz első sorát nem beleszámítva - és 454 szóból - a kötőszavakat is beleértve - álló *Nemzeti Hitvallás* elnevezésű bevezető szöveg. E szöveg átfogó elemzése természetesen a jelen kereteknél jóval nagyobb terjedelmet és szélesebb körű kutatómunkát kíván, azonban bizonyos, előzetes megjegyzések megfogalmazására már jelen pillanatban is van lehetőség.

1. Általános megjegyzések

Az Európai Unió tagországaiban nem találhatunk egységes mintát az alkotmány-preambulumok kapcsán; vannak olyan országok, ahol az alkotmánynak van ilyen része, más államok alkotmányához pedig nem kapcsolódik bevezető (Ausztria, Belgium, Ciprus, Dánia, Finnország, Hollandia, Lettország, Luxemburg, Málta, Románia, Svédország). Azokban az országokban, ahol az alkotmánynak van preambuluma, ott sem találhatunk egységes, minta-értékű megoldásokat, hanem csak különböző - korlátozott érvényességgel rendelkező - modellekkel találkozhatunk. Megkülönböztethetünk (a.) szimbolikus és alapvetően rövid, kevés elemből álló (Franciaország, Görögország, Írország, Németország, Olaszország), továbbá (b.) hosszabb és gazdag tartalommal rendelkező, számos különféle tartalmi elemet felvonultató szövegeket. A hosszabb és "tartalmasabb" preambulumok között számos hasonlóságot találhatunk (b./1.) a hetvenes években az autoriter rezsimok alól felszabaduló Ibériai-félsziget országainak preambulumaiban (Portugália és Spanyolország) és (b./2.) a volt szocialista államok alkotmány-preambulumaiban (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Litvánia, Szlovákia, Szlovénia).¹

A "89-es alkotmány" rövid bevezetője nem illeszkedett a régiós alkotmányfejlődés általános jellemzőihez, melyek a hosszabb és tartalmilag gazdagabb preambulumokat preferálták. Ezért ezt a preambulumot a volt szocialista, és később EU tagállammá vált országok preambulumai között rendhagyónak tekinthettük. További kivétel a román és lett alkotmány, melynek a mai napig nincs preambuluma.

Az új bevezető szöveg egyértelműen a volt szocialista országok rendszerváltást követő preambulum-alkotásához idomul, ugyanis mind hosszúságában, mind tartalmában, mind stílusában szervesen illeszkedik a régiós minták sorába. Sőt, bizonyos pontokon - pl. a hossa és patetikussága - túl is szárnyalja ezeket. Érezhető, hogy a magyar alkotmányozót a lengyel alkotmány preambuluma is inspirálta, ugyanis a lengyel

preambulum² az, mely strukturális elemeiben (hossz, szerkezet, stílus, tartalom) leginkább összemérhető a magyar preambulummal. E szöveggel tehát a magyar alkotmányozó - feltehetően nem szándékoltan - alkalmazkodott a volt szocialista EU tagállamok megoldásai-ból kirajzolódó régiós alkotmányfejlődési tendenciákhoz.

Ebben az igazán érdekes nem maga a tény, hanem az, hogy ez nem a rendszerváltást követő években történt, mint a többi államban, hanem azt követően két évtizeddel. E minta-követésbeli "megkésetttség" elsődlegesen nyilvánvalóan belpolitikai okokra - a politikai rendszer azon sajátosságára, hogy az elmúlt két évtizedben egyetlen politikai erő sem volt képes alkotmányozó többséget elérni - vezethető vissza, de hiba lenne csak ebben keresni az indokokat. Minden bizonnyal ott áll mögötte a magyar közgondolkodás mély, a politikai szférában markánsan kiütkező, de azon számos dimenzióban túl is mutató megosztottsága is, mely belső polarizáltsága miatt még a politikumhoz kapcsolódó olyan szimbolikus kérdésekben is képtelen volt közös nevezőre jutni (noha az alkotmányozása minden kurzus programjában megjelent valamilyen módon), mint egy preambulum megalkotása. Ezért törvényszerű volt, hogy egy új preambulum elfogadása csak az egyik oldal komoly vereségével valósulhatott meg.

A régiós alkotmányfejlődés jellemzőivel összhangban álló új preambulum elfogadásának két évtizedes "késésnek" egyszerű ténye tehát közvetetten rámutat a magyar politikai rendszer sajátosságaira és a magyar közgondolkodás elmúlt két évtizedének állapotára, azaz alkotmányjogon túli, politikai szociológiai és szociálpszichológiai okokat is felfed.

2. A preambulum szerkezete, stílusa - összehasonlítva a korábbi preambulummal

Ég és föld, tűz és víz - állapíthatjuk meg, ha a "89-es" és az új alkotmány preambulumát vizsgáljuk. A régi preambulum rövid, az új igen hosszú; a régi stílusa kimért és semleges, az újé gyakran költői és érzelmes; a régi törekedett egy politikai értelemben semleges szöveg megfogalmazására, az új erőteljesen - de nem csak politikai értelemben - elkötelezett bizonyos értékek mellett. Mint látható, két minőségében is eltérő preambulumról van szó, és a régivel összehasonlítva táru fel valódi mélységében igazán az új különbözősége.

Az új preambulum stílusa egyrésztől igen emelkedett, erről tanúskodnak a mondatok elején álló, többes szám első személyben megfogalmazott, jelentős érzelmi tartalommal rendelkező igék (»Büszkék« vagyunk; Elismerjük; Becsüljük; Ígérjük; Vállaljuk; Hisszük; Hisszük; Tiszteljük; Válljuk; »Tiszteletben« tartjuk; Nem ismerjük el; Egyetértünk; Bízunk). A szövegben összesen négy mondat nem

¹ Lásd részl FEKETE B.: Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban. In: *Preambulum az alkotmányokban* (szerk. Lamm V.-Majtényi B.-Pap A.). Complex, Budapest, 2011. 35-39.

² A lengyel alkotmány-preambulum 16 mondatnak megfelelően bekezdésből és 238 szóból (beleértve a kötőszavakat is) áll.

kezdődik az előbbieket közül valamelyik kifejezéssel, de még ezek mindegyikében is találhatunk többes szám első személyű igét. A stílus emelkedettségét az állítmányhasználat mellett tovább erősíti az állítmányok ismétlésére épülő repetitív szerkezet, mely kihangsúlyozza az egyébként is erőteljesen megfogalmazott mondanivalót. Az alkotmányozó - a lengyel alkotmányozóhoz hasonlóan - jól láthatóan törekedett egy ünnepélyes, emelkedett és érzelmekkel telített stílusú szöveg megfogalmazására, és ennek érdekében olyan költői eszközöket is felhasznált mint az ismétlés, vagy az állítmányok szándékos, a mondatok elején történő kiemelése.

A szöveg másik fontos költői eszköze annak jól meghatározható szerkezete, mely szervesen összefügg mondanivalójával. A belső szerkezetet vizsgálva öt nagy részt különböztethetünk meg: (i.) bevezetés; (ii.) identitásteremtés; (iii.) a közösség értékeinek kijelölése; (iv.) történelemértelmezés; és (v.) jövőkép.

Az első mondat (MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI ...) bevezeti az elkövetkezendő szöveget utalva annak megfogalmazóira (a magyar nemzet tagjai), a megfogalmazás időpontjára (az új évezred kezdete), és a megfogalmazás egyik fontos érzelmi motívumára (a magyarokért érzett felelősség). Térben és időben, illetve érzelmileg pozícionálva, kiragadva a valóság végtelenségéből, megteremti az elkövetkező részek alapját, annak kiindulópontot biztosítva.

Az ezt követő első szerkezeti egységet hat mondat alkotja, ebben az alkotmányozó olyan elemeket sorol fel, melyek egy pozitív nemzeti önképnek lényeges részei lehetnek (pl. államalapítás, a függetlenségért küzdő ősök, szellemi alkotások stb.). E rész tehát egyértelműen a pozitív nemzeti önkép megfogalmazását tűzi ki célul, és így identitásképző szerepe van. Olyan közös minimum meghatározására tesz tehát kísérletet az alkotmányozó, melyre a magyar nemzet minden tagja büszke lehet.

A második rész öt mondatból áll, és alapvetően a kötelezettségvállalásra épül. Itt az alkotmányozó megfogalmazza a magyar nemzet és tagjai legfontosabb kötelezettségeit. Ezek között első helyen, ez egyáltalán nem tekinthető véletlennek, a nemzet szellemi és lelki egységének megőrzése szerepel, majd ezt követi a legtagabb értelemben felfogott kulturális örökség védelme, a jövő nemzedékek érdekeinek elismerése, és más nemzetek tisztelete. Nyilvánvaló, hogy ezek teremtik meg a mindenkori magyar politikai koordináta-rendszernek olyan viszonyításai pontjait, melyekre folyamatosan tekintettel kell lenni.

A következő nagy tartalmi egységben az alkotmányozó kijelöli az alkotmány értékuniverzumát, azaz az alkotmány alapjául szolgáló legalapvetőbb értékeket. E hét mondatban egy emberközpontú, ugyanakkor a közösség érdekeit is figyelembe vevő politikai közösség képe bontakozik ki. Szintén szimbolikus jelentőségű, hogy e rész az emberi méltóság kiemelésével kezdődik, majd a szabadság hangsúlyozásával folytatódik. Ugyanakkor a szabadság közösségi értelmezése ("csak másokkal együttműködve bontakozhat ki") már finom, de határozott szembefordulást jelez az egyoldalúan individualista politikai filozófiákkal. Ezt tovább erősíti, hogy az államnak az alkotmányozó "szolgáltató" és, ebből következően részben paternalista szerepet szán a szabadság kiteljesítése mellett, ugyanis kifejezetten utal arra, hogy az államnak szolgálnia kell a polgárait és egyik legfontosabb feladata ügyeik korrekt intézése. E rész érdekessége, hogy politikai filozófiai értelemben széleskörű értékbázist jelenít meg. Itt ugyanis egyszerre jelennek meg a liberalizmus (emberi méltóság, egyéni szabadság), a konzervativizmus

(a szabadság közösségi felfogása, család, a közösség ereje, biztonság és rend), a szocializmus (munka, szolidaritás), és a nacionalizmus (nemzet, összetartozás, hűség) uralkodó eszméinek³ központi értékei.

A szöveg utolsó előtti nagy része az a hat mondat, melyek célja egyes történelmi események értelmezésének megfogalmazása és rögzítése. Itt tehát az alkotmányozó bizonyos történelmi pillanatokhoz való viszonyulását rögzíti, és ezen keresztül képet kaphatunk történelemképéről is. Nem meglepő módon - ismerve a magyar történelmet - e rész fókuszpontja a 20. század, pontosabban annak második fele. Az alkotmányozó deklarálja, hogy nem ismeri el sem a történelmi alkotmány felfüggesztését, sem az 1949-es alkotmányt, melyet egy zsarnoki uralom alapjának tart. Emellett még hivatkozik az 1956-os forradalomra és jelzi, hogy Magyarország önrendelkezése 1990. május 2-ától, az első szabadon választott országgyűlés megalakulásától állt helyre. Mint látható, az alkotmányozó e részben arra tesz kísérletet, hogy a 20. század második felében működő diktatúráktól elhatárolja magát, és, úgymond, történelmi értelemben "tisztá lapot" vagy "*tabula rasát*" teremtsen. E megoldás, bármennyire is sajátosnak tűnik, nem egyedi, hasonló megoldást találhatunk például a portugál alkotmányban is, mely a korábbi autoriter, Salazar rezsimet fasisztaként bélyegzi meg, és az új politikai berendezkedés, politikai értelemben vett, újdonságát hangsúlyozza (A Portugál Köztársaság Alkotmánya Preambulum első és második mondat).

A preambulum záró része teljességében jövő-orientált, az alkotmányozó jövővel kapcsolatos meglátásait önti formába. Itt, többek között az alkotmányozó beszél a lelki, szellemi megújulásról; a fiatal nemzedékek elhivatottságáról; a múlt és jövő közötti szerződésről; és a nemzet együttműködési készségéről. E rész talán a leginkább patetikus az egész szövegben, nyilvánvalóan e stílus áll leginkább összhangban a pozitív jövőkép megteremtésének szándékával.

Érdemes még nagyon röviden a preambulum szóhasználatának jellemzőire is kitérni. A politikai filozófia szótárának legalapvetőbb kifejezéseinek előfordulását vizsgálva érdekes megállapításokat tehetünk. A szövegben a leggyakrabban - nyolcszor - a nemzet kifejezés fordul elő különféle formákban, és ez már önmagában erőteljes preferenciákat jelenít meg. Ami igazán érdekes azonban, hogy a szabadság s az állam kifejezés (az állami jelzöt is beleértve) is ötször-ötször megjelenik a szövegben. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a preambulum "szótárának" legtöbbször használt, és így legfontosabb eleme a nemzet, de emellett a szabadság és az állami kifejezés is egy-egy gyűjtőpont. Azaz a szabadság mint politikai fogalom nem szorult ki ebből az ünnepélyes szövegből, hanem annak egyik lényeges eleme.

3. Kérdések, problémák

A preambulumban kapcsolatban természetesen számos kérdés felvethető és probléma megfogalmazható. Ez különösen így van, mert ebben a szokatlanul hosszú szövegben az alkotmányozó számos érzékeny kérdésben szándékoltan markáns álláspontot foglalt el, és ez nyilvánvalóan komolyan érintette, véleményük megfogalmazására készítette más nézetrendszerek képviselőit.

A preambulum-tervezetek kapcsán már megjelent egy fontos kritika, mely az új preambulumban szemben is

³ Az „uralkodó eszme” kifejezést itt a Takács Péter által kidolgozott értelemben használom. Lásd részli.: TAKÁCS P.: Bevezető: Az „uralkodó eszmék”. In: *Államelmélet I.* (szerk. Takács P.). Szent István Társulat, Budapest, 2011. 229-239.

megállhat. E kritika úgy foglalható össze, hogy a preambulum "szerencsésebb helyeken letűnt konzervatív felfogást juttat érvényre", továbbá, a történeti narratíva, a vallási elköteleződés, és a legutóbbi választások eredményének a politikai matematika alapelveinek nem megfelelő "átértelmezése" megosztja a politikai közösség tagjait.⁴ Azaz, a preambulum tudatosan választ a politikai értékek és a világnézetek között, és ezzel előnyben részesít egy meghatározott politikai felfogást. Ez a megközelítés napjaink politikai életének prizmáján keresztül több szempontból is megalapozottnak tűnik, de nem belebonnyolódva az aktuálpolitikai szálba, mégis érdemes néhány megjegyzést hozzáfűzni.

Az első az, hogy a felfogás mögött ott áll egy ki nem mondott, de az egész érvelést átható premissza, miszerint lehetséges értéksemlegesen berendezni egy politikai közösséget, és az alkotmánynak igazából ezt az értéksemlegességet kell kifejeznie és biztosítania. Ez a felfogás alapjaiban tévesnek tűnik, ugyanis nincs értéksemleges alkotmány, mivel minden alkotmány jól meghatározható értékeken és pontosan körülhatárolható értékbázison alapul. Ez különösen tisztán akkor látszik, ha diktatórikus rezsimek után Európában létrejövő új, demokratikus berendezkedések alkotmányait vizsgáljuk, ezek az alkotmányok mind alapértékként tekintenek a demokráciára, a jogállamra és az emberi jogokra - és ennek hol a preambulumban, hol a bevezető rendelkezések között markánsan hangot is adnak. Az értékválasztás egy alkotmányban tehát szükségszerű, a kérdés inkább annak "milyensége". Ezen az alapon pedig már ténylegesen lehet vitatni az új alkotmány értékválasztásait, és ebből a szempontból az előbbiekben idézett érvelés helytálló is lehet, de nem valamilyen képzelt értéksemleges nézőpontból, hanem meghatározott értékpreferenciák felvállalásával, kinyilvánításával. Ha liberális szemmel nézzük az alkotmány preambulumát, akkor valóban tűnhet túlzottan történetinek, vallásilag elkötelezettnek, vagy éppen nacionalistának. Konzervatív, nemzeti, szocialista vagy akár kereszténydemokrata alapról kiindulva pedig az egész szöveg megint másként látszhat, és eltérő kérdéseket vethet fel. Azonban egyik kritika sem tagadhatja azt az egyszerű tényt, hogy minden nagy politikai filozófia alapértékei megjelennek a preambulumban, és ezek közül az egyik leghangsúlyosabb a nemzet mellett a szabadság.

A történelemértelmező részt is már erős bírálat érte a sajtóban.⁵ Valóban nem általános az ilyen erős történelmi állásfoglalás egy alkotmány bevezetőjében, de példa nélküli sem (lásd pl. a lengyel és a portugál alkotmány preambulumát). Ami azonban igazán szokatlan, hogy a szöveg teljesen negligálja a modern magyar államiság polgári-demokrata, alapvetően köztársasági hagyományait. Nem említi sem azok előzményét, a modern magyar politikai-társadalmi berendezkedés megteremtésében kulcsszerepet játszó reformkort és azt megkoronázó 1848-as áprilisi törvényeket, sem az 1945-47 közötti, Tildy Zoltán nevéhez fűződő köztársasági időszakot, sőt a köztársaság 1989. október 23-ai kikiáltását sem. Ez - szándékosan semlegesen fogalmazva - nehezen érthető,

különösen azért, mert mint azt magából a preambulumból megtudhatjuk, a 20. századi magyar történelem nem bővelkedik egyértelműen megítélhető, alapjaiban európai szellemiségű időszakokban - de az előbbiek ilyen besorolásában bizonyára még a jelentősen megosztott magyar közgondolkodás többsége is egyet értene. Nem látszik tisztán, hogy vajon az alkotmányozó miért nem akarta a polgári-demokrata hagyományokból nyerhető pozitív hozadékkal az alkotmányozás - mint az előbbiekből látható, a magyar közélet nem minden áramlatában egységes - szellemi legitimációját tovább erősíteni.

4. Összegzés

A preambulumról minden bizonnyal sokat fognak még vitatkozni, és előreláthatóan ezek többsége inkább politikai, filozófia és történeti vita lesz, mint jogi. Nehéz elképzelni, hogy e viták a közeljövőben nyugvópontra jutnának és valamiféle csendes közmegegyezés alakulna ki, de maga az a tény, hogy a viták elindultak, már önmagában bizakodásra ad okot, mivel a magyar társadalom önreflexiós képességét jelzik.

Fekete Balázs
tudományos segédmunkatárs

⁴ TÓTH G. A.: Az új alkotmány preambuluma: előszó vagy seregszemle. <http://szuveren.hu/jog/az-uj-alkotmany-preambuluma-eloszo-vagy-seregszemle>

⁵ Vö.: UNGVÁRY K.: 1944 megítélése a Fidesz-alkotmányban. http://index.hu/velemenyei/jegyzet/2011/04/15/1944_megitelese_a_fidesz_kdnp-alkotmanyban/;

PÓCZA K.: Történelem és preambulum. Néhány megjegyzés Ungváry Krisztián írásához. http://index.hu/velemenyei/2011/04/19/tortenelem_es_preambulum/

A huzamos tartózkodási jogállásról szóló 2003/109/EK irányelv hatályának kiterjesztése a nemzetközi védelmet élvező személyekre

A Közös Európai Menekültügyi Rendszer (*Common European Asylum System*, CEAS) megteremtése felé vezető lépések egyikeként 2011. áprilisában a Tanács elfogadta a 2011/51/EU irányelvet, amely kiterjesztette a huzamos tartózkodási jogállásról szóló irányelv hatályát a harmadik országok állampolgárainak, illetve a hontalan személyeknek menekültként vagy a más okból nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésének feltételeiről és az e státuszok tartalmára vonatkozó minimumszabályokról szóló 2004/83/EK (kvalifikációs) irányelv két kategóriájára. A 2011/51/EU irányelv orvosolta azt, hogy a 2003/109/EK irányelv kizárta a menekülteket és a kiegészítő védelemre jogosultakat azon harmadik országbeli állampolgárok köréből, akik valamelyik tagállam területén jogszerűen tartózkodva huzamos tartózkodási jogállást szerezhetnek. A kvalifikációs irányelv alapján a két kategóriába a következők tartoznak:

- a menekült, az 1967. január 31-ei New York-i jegyzőkönyvvel módosított, a menekültek helyzetére vonatkozó, 1951. július 28-án Genfben megkötött egyezményben meghatározottak szerint¹ és akire a kvalifikációs irányelv 12. cikke² nem vonatkozik, valamint
- a kiegészítő védelemre jogosult, aki harmadik ország olyan állampolgára, illetve olyan hontalan személy, aki nem minősül menekültnek, de akivel kapcsolatban megalapozott okokból azt kell feltételezni, hogy származási országába, illetőleg hontalan személy esetében a korábbi szokásos tartó-

zkodási helye szerinti országba való visszatérése esetén a kvalifikációs irányelv 15. cikke szerinti súlyos sérelem³ elszenvedése tényleges veszélyének lenne kitéve, valamint rá a 17. cikk (1) és (2) bekezdése⁴ nem vonatkozik, és nem tudja vagy az ilyen veszélytől való félelmében nem kívánja ezen ország védelmét igénybe venni.

Az alanyi kör módosítása számos új előírást, illetve kiegészítést vont maga után. Így a menekültek és kiegészítő védelemben részesültek bekerülése folytán értelemszerűen következett a 2003/109/EK irányelv azon kiegészítése, mely szerint az irányelv alkalmazásakor már tekintettel kell lenni az 1967. január 31-én New Yorkban aláírt jegyzőkönyvvel módosított, a menekültek jogállásáról szóló, 1951. július 28-i egyezmény mellékletének (11) bekezdése, valamint a menekültekkel kapcsolatos felelősség átszállásáról szóló, 1980. október 16-ai európai megállapodás menekültekre vonatkozó kedvezőbb rendelkezéseire is.

A jogállás megadása, illetve visszavonása tekintetében a 2011/51/EU irányelv a következő kiegészítéseket vezeti be. Egyértelműen előírja, hogy a tagállamok nem adhatják meg a huzamos tartózkodási jogállást, amennyiben a kvalifikációs irányelv 14. cikkének (3) bekezdésével és 19. cikkének (3) bekezdésével összhangban a nemzetközi védelem visszavonására, megszüntetésére vagy megújításának megtagadására került sor. Ugyanakkor a tagállamok döntésére bízva és nem követelményként rögzítve megadja a huzamos tartózkodási jogállás visszavonásának lehetőségét, amennyiben a kvalifikációs irányelv 14. cikkének (3) bekezdésével és 19. cikkének (3) bekezdésével összhangban a nemzetközi védelem visszavonására, megszüntetésére vagy megújításának megtagadására került sor. A kvalifikációs irányelv azonban szól egyéb esetekről is, amelyeknél előírja, illetve a tagállam döntésére bízva a menekült, illetve kiegészítő védelemben részesült jogállásának visszavonását. Mivel ezekre nem utal a 2011/51/EU irányelv, ezek nem jelentik egyben a huzamos tartózkodási jogállás visszavonásának, illetve megszüntetésének alapját.

A két új kategória esetében külön számítást vezet be a tartózkodás időtartamának kiszámításához. E szerint a

¹ Harmadik ország olyan állampolgára, aki faji, illetőleg vallási okok, nemzeti hovatartozása, politikai meggyőződése, avagy meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása miatti üldöztetéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldöztetéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy olyan hontalan személy, aki korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva a fenti okoknál fogva nem tud, vagy az üldöztetéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.

² A Genfi Egyezmény 1. cikkének D. pontja szerint nem az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának, hanem az Egyesült Nemzetek valamely más szervének vagy ügynökségének védelmében vagy támogatásában részesül. Amennyiben e védelem vagy támogatás bármely okból anélkül szűnt meg, hogy e személyek helyzetét az Egyesült Nemzetek Közigazgatásának megfelelő határozataival összhangban véglegesen rendezték volna, e személyeket *ipso facto* megilletik az ezen irányelv által biztosított előnyök, és a tartózkodási helye szerinti ország illetékes hatóságai olyan személyként ismerték el, akit az érintett ország állampolgárával megegyező vagy az azokéval egyenértékű jogok és kötelezettségek illetnek meg. Úgyszintén, amennyiben nyomós ok van annak feltételezésére, hogy béke elleni, háborús vagy emberiség elleni, az ilyen bűncselekményekről rendelkező nemzetközi okmányokban meghatározott bűncselekményt követett el; a menedéket nyújtó országon kívül, az országba menekültként történő befogadását megelőzően – vagyis a menekült jogállás elismerésén alapuló tartózkodási engedély kiállításának időpontja előtt – súlyos, nem politikai bűncselekményt követett el; a különösen kegyetlen cselekmények akkor is súlyos, nem politikai bűncselekménynek minősíthetők, ha azokat állítólagos politikai célból követték el; az Egyesült Nemzetek – az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambulumban, illetve 1. és 2. cikkében meghatározott – céljaiba és elveibe ütköző cselekményekben bűnös.

³ Halálbüntetés kiszabása vagy végrehajtása; kínzás vagy embertelen, illetve megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazása a kérelmezővel szemben a származási országban; nemzetközi vagy belső fegyveres konfliktushelyzetekben felmerülő megkülönböztetés nélküli erőszak következtében polgári személy életének vagy sértettségének súlyos és egyedi fenyegetettsége.

⁴ Béke elleni, háborús vagy emberiség elleni, az ilyen bűncselekményekről rendelkező nemzetközi okmányokban meghatározott bűncselekményt követett el; súlyos bűncselekményt követett el; az Egyesült Nemzetek – az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambulumban, illetve 1. és 2. cikkében meghatározott – céljaiba és elveibe ütköző cselekményekben bűnös; veszélyt jelent a tartózkodási helye szerinti tagállam társadalmára vagy biztonságára. Továbbá előbbi bűncselekmények vagy cselekmények felbujtójaként, illetve azok elkövetésében bármilyen módon részt vett.

nemzetközi védelem (menekültként vagy kiegészítő védelemben részesülőként történő elismerés) alapjául szolgáló kérelem benyújtásának időpontja és a 2004/83/EK irányelv 24. cikkében említett tartózkodási engedély megadásának időpontja közötti időtartam legalább felét számítják be. Ha a döntésre, illetve a tartózkodási engedélyre várás időtartama meghaladja a 18 hónapot, akkor a teljes időtartamot kell figyelembe venni a huzamosabb tartózkodási engedéllyel rendelkező jogállás megszerzéséhez előírt, az erre vonatkozó kérelem benyújtását megelőző jogszerűen és folyamatosan eltöltött öt év kiszámításánál.

Az irányelv külön szól arról, hogy a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkezők jogállására utalni kell az engedélyben a tagállam nevének és a nemzetközi védelem megítélése időpontjának feltüntetésével. Ugyanezt a megjegyzést kell bejegyezni, amikor az előbb említett személy tartózkodási helyének megváltoztatása folytán egy másik tagállam állít ki EU tartózkodási engedélyt. Abban az esetben, ha a nemzetközi felelősség átszáll az engedély kiadását követően, akkor a második tagállam ennek megfelelően módosítja a bejegyzést. Úgyszintén a bejegyzés módosítását vonja maga után, ha a nemzetközi felelősség átszáll az EU-engedély második tagállam általi kiadása előtt, illetve ha a második tagállam nemzetközi védelemben részesíti az engedély kiállítására előtt. Az irányelv lehetővé teszi a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező személy kiutasítását egy másik olyan tagállamba, amely tagállam a személy említett jogállást megadta és amennyiben a személy abban a tagállamban továbbra is nemzetközi védelemben részesül. De az irányelv feljogosítja a tagállamot arra, hogy a visszaküldés tilalma elve alól mentesülve nemzetközi védelmet nyújtó tagállamtól eltérő tagállamba küldje a menekültet, amennyiben a kvalifikációs irányelv által előírtak teljesülnek, vagyis a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező menekült veszélyt jelent a tagállam társadalmára és biztonságára. Ez utóbbi lehetőség azonban csak a nemzetközi kötelezettségeivel összhangban vehető igénybe. A fenti esetekben a tagállamok között egyeztetési kötelezettséget ír elő az irányelv.

A 2003/109/EK irányelv megalkotásának az volt a célja, hogy az öt éve jogszerűen az Unióban tartózkodó EU-n kívüli államok polgárainak jogait közelítsék az uniós polgárokat megillető jogokhoz, a huzamos tartózkodási engedély megadásával elősegítsék a legális migrációt az Unión belül. A 2001-ben előterjesztett bizottsági javaslat a harmadik országok huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgárainak jogállását rendező irányelv hatályát még a menekültekre is ki kívánta terjeszteni, ám a Bel- és Igazságügyi Tanács nem egyezett bele a javaslatba, így csaknem tíz évet kellett várni arra, hogy a menekültek és kiegészítő védelemben részesülteknek is lehetőségük legyen e jogállás megszerzésére. A módosítás sikere annak a „könnyítésnek” köszönhető, amit a Lisszaboni Szerződés hozott a migrációs ügyekben történő döntések menetében: az EUMSZ 79. cikke (az EKSZ korábbi 63. cikkének 3. és 4. pontja) értelmében a tanácsi döntést minősített többség alapján kell meghozni, a korábbi egyhangú döntés helyett.

A 2011/51/EU irányelv számos esetben kevésbé rugalmas, így például a tartózkodási időtartam kiszámításánál nem a teljes várakozási időt, hanem annak csak a felét veszi figyelembe, ha az a 18 hónapot nem haladja meg. Fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy az irányelv kizárja a 2003/109/EK irányelv hatálya alól azokat, akik nemzetközi védelemtől eltérő védelem alapján tartózkodnak engedéllyel egy adott tagállamban. Ugyanakkor az irányelv módosításával hatékonyabbá válhat a migrációs kérdés kezelése, az irányelv kiterjesztése lehetővé teszi az egységes jogállás megteremtését, mivel a menekült, illetve kiegészítő védelemben részesült más huzamos tartózkodási jogállással rendelkező harmadik országbeli állampolgárhoz hasonlóan olyan feltételekkel részesül méltányos elbánásban, mint az adott tagállam állampolgára. Ez olyan jogok megszerzését vonja maga után, mint számos gazdasági és szociális jog, illetve a mozgásszabadság, amelyek segítségével nagyobb eséllyel valósulhat meg a menekültek és kiegészítő védelemben részesültek integrációja az Unió tagállamaiba.

Friedery Réka
tudományos munkatárs

Alkotmánybíróság az Alaptörvényben – új emberek, új hatáskörök

1. A testület összetétele, a bírák jelölése és választása

2011. április 18-án az Országgyűlés elfogadta Magyarország új Alaptörvényét, amely 2012. január 1-jén lép hatályba. Az új alkotmány módosította az Alkotmánybíróság hatásköreit, felemelte a testület létszámát, és az egyes bírók mandátumának idejét is meghosszabbította. Az Alaptörvény megfogalmazása szerint az Alkotmánybíróság tizenöt tagból álló testület, amelynek tagjait az Országgyűlés az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával tizenkét évre választja. Az Országgyűlés az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával az Alkotmánybíróság tagjai közül elnököt választ, az elnök megbízatása az alkotmánybírói hivatalt ideje lejártáig tart.

Az Országgyűlés 2010 júliusában változtatta meg az alkotmánybírák jelölésére vonatkozó szabályokat. A 2010 előtti szabályok szerint minden parlamenti frakció egy-egy taggal képviseltette magát a jelölőbizottságban. Az előző szabály a parlamenti kisebbségnek erősebb jogosítványokat adott az alkotmánybíró-jelölési procedúrában, mint az új kiválasztási rendszer. Ma az országgyűlési képviselők kétharmada dönt a bíró jelöléséről és a megválasztásáról is. Ez praktikus oda vezet, hogy már a jelölési stádiumban megtörténik a végleges szelekció, és a plénum csak azokról a bírójelöltekről dönthet, akiket a kétharmados többség támogat.

Egy alkotmánymódosítás lehetővé tette, hogy az Országgyűlés az Alkotmánybíróság elnökét és az új tagokat még az Alaptörvény 2012. januári hatályba lépése előtt, 2011. július végéig megválassza, és így szeptember elsejétől már a tizenöt tagú testület kezdi meg a munkáját, élén a Parlament által választott régi-új elnökkel. Az elnöki tisztelet érintő módosítások papírforma szerint azt jelentik, hogy akár 12 évig is betöltheti valaki a pozíciót, és az elnököt ugyanaz a többség választja, aki a jelölésről és az alkotmánybíró-választásról dönt. (Eddig az elnököt a bírák maguk közül három évre választották, az új szabályok szerint a parlament választja meg az Alkotmánybíróság elnökét mandátuma lejártáig.)

Az elnök szerepe a hatályos alkotmánybírói törvény illetve az Alkotmánybíróság ügyrendje szerint igen jelentős, hiszen ő dönt az egyes ügyek napirendre tűzéséről, illetve ő szignál, ami azt jelenti, hogy eldönti, hogy egy adott alkotmánybírói indítvánnyal mely bíró foglalkozzon, ki készítse elő a határozat-tervezetet. Ennek az egyes alkotmányossági kérdések tárgyalásakor különös jelentősége lehet.

2. Hatáskör-változás

A fentiek mellett az Alkotmánybíróság hatáskörével kapcsolatban is jelentős jogszabály-változások történtek. Az Alaptörvény 24. cikke szerint az Alkotmánybíróság az Alaptörvényvel való összhang szempontjából megvizsgálja az elfogadott, de ki nem hirdetett törvényeket; bírói kezdeményezésre felülvizsgálja az egyedi ügyben alkal-

mazandó jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját; alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntéseknek az Alaptörvénnyel való összhangját; a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede vagy az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére felülvizsgálja a jogszabályoknak az Alaptörvénnyel való összhangját; vizsgálja a jogszabályok nemzetközi szerződésbe ütközését; és az Alaptörvényben, illetve sarkalatos törvényben meghatározott további feladat- és hatásköröket gyakorol. Az Alkotmánybíróság megsemmisíti az Alaptörvénnyel ellentétes jogszabályt vagy jogszabályi rendelkezést, és megsemmisíti az Alaptörvénnyel ellentétes döntést. Megsemmisítheti a nemzetközi szerződésbe ütköző jogszabályt vagy jogszabályi rendelkezést, illetve sarkalatos törvényben meghatározott jogkövetkezményt állapíthat meg.

A testület tehát a jövő évtől nem lesz jogosult az alkotmány absztrakt értelmezésére és a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására, az előzetes normakontroll lehetősége azonban bővülni fog. Ez utóbbi hatáskör szerint a Kormány, az Országgyűlés elnöke vagy a törvény kezdeményezőjének indítványára az Országgyűlés dönt arról, hogy kéri az Alkotmánybíróságtól a már megszavazott, de még alá nem írt törvény előzetes alkotmányossági vizsgálatát. Az előzetes kontroll lehetőségének kibővítése francia mintára, hatalommegosztási szempontból aggályos. A magyar Alkotmánybíróság már a kilencvenes évek elején kifejtette e hatáskör kapcsán, hogy az Országgyűlésnek nem tanácsadója, hanem bírója kíván lenni. Az Alkotmánybíróságot nem helyes bevonni a törvényalkotás folyamatába, mert résztvevőként nem képes ellátni egyben a bírói funkciót is. Az sem életszerű, hogy az előzetesen véleményezett és úgymond jóváhagyott törvény később mégis alkotmányellenesnek minősül, még akkor sem, ha ez alapos indokkal újból felvetődne a jogszabály alkalmazása során.

A még alá nem írt törvények előzetes alkotmányossági vizsgálatára az Alaptörvényben meghatározott harminc napos határidő továbbá igen rövid. Ez azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróságnak nem lesz lehetősége arra, hogy kiterjedt alkotmányelméleti vagy összehasonlító vizsgálatokat végezzen, még akkor sem, ha egy adott törvény esetében erre szükség volna. Ez fokozza az előzetes normakontrollban rejlő veszélyfaktort: az Alkotmánybíróság e hatáskör gyakorlása során akár akarata ellenére, pusztán az idő adta keretek miatt politikai véleményt adhat. Ez a jelenség nem volna összeegyeztethető az alkotmányos demokrácia hatalommegosztási elveivel.

A hatályos Alkotmány szerint a bárki által kezdeményezhető (*actio popularis* – lásd erről írásunkat a kiadvány előző számában) utólagos normakontroll (a jogszabály utólagos alkotmányossági vizsgálata) az a hatáskör, amelynek segítségével az Alkotmánybíróság a legtöbb fontos döntését meghozta. Az Alaptörvény szerint ez az indítványozói jogosultság megszűnik, csak a kormány, az ombudsman és a parlamenti képviselők egynegyede támadhatja meg a jogszabályokat az Alkotmánybíróság előtt. Megtörténhet, hogy - a jelenlegi ombudsman kije-

lentésének megfelelően - ezáltal az ombudsman az Alkotmánybíróság előszobájává válik, és egyfajta szűrőszerepet fog ellátni, mivel az emberek az ombudsmannál kezdeményezhetik majd, hogy az egyes, a jogszabály alkotmányossági vizsgálatát érintő kérdésben forduljon az Alkotmánybírósághoz. Emellett, ha az ombudsman az előtte fekvő ügyben úgy véli, hogy a probléma a jogszabály alkotmányellenességéből fakad, akkor az Alkotmánybírósághoz fordulhat az alkotmányellenesség kimondását és a törvény megsemmisítését kérve. Ezzel az ombudsman jelentősége felértékelődik, hiszen az emberek közvetett módon így kezdeményezhetik a jogszabály utólagos alkotmányossági vizsgálatát.

Az *actio popularis*, az Alkotmánybíróság eljárásainak bárki általi kezdeményezhetősége ugyanis nem indok nélküli a jogban, nem egyszerű technikai szabály. Akkor is így van ez, ha ez a felfogás nem jellemző az európai alkotmánybíróságok gyakorlatára. A gyakorlatban jelentős szerepe van ennek a lehetőségnek, hiszen az Alkotmánybíróság elmúlt több, mint húsz éves joggyakorlata azt mutatja, hogy legfőbb alkotmányvédő szervvé azért válhatott a testület, mert a természetes és jogi személyek számos esetben jeleztek olyan alkotmányossági problémákat, amelyek megítélése során fény derült a jogrendszer valós alkotmányos hiányosságaira és ezek orvoslására sor kerülhetett.

Az Alkotmánybíróság megváltozott hatásköreit illetően azt kell még kiemelni, hogy a magyar jogban is megjelent az ún. valódi alkotmányjogi panaszként említett jogintézmény, amely lehetővé teszi a bírói határozatok alkotmányossági kontrollját akkor is, ha a fél az alkotmányellenességet nem a jogszabály alkotmányellenességében látja, hanem a jogalkalmazást kifogásolja. Nyitott kérdés azonban, hogy ez a megváltozott jogorvoslati mechanizmus hogyan fogja befolyásolni a jogkeresők és a jogalkalmazók magatartását, jogszemléletét. Az Alaptörvény segítségével erősödhet az alkotmányban foglalt szabályok szerepe a bíróságok gyakorlatában, de az alapvető jogok magánjogi alkalmazhatóságával kapcsolatos konkrét és kidolgozott válaszok még nem láthatóak. Az Alaptörvény tartalmának maradéktalan érvényesítése elengedhetetlen követelmény, ám továbbra sem tisztázott, alkalmazhatja-e a bíróság közvetlenül az Alaptörvény normáját vagy csak közvetetten, a jogszabály alkotmányának megfelelő értelmezésével juthat a kívánt eredményre?

3. Hatáskörszűkítés

Mindemellett az Alaptörvény más külföldi jogban nem ismert hatáskörszűkítést fogalmaz meg a közpénzekről szóló 37. cikk (4) bekezdésében. Eszerint "mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság (...) a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónevekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvénnyel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg. Az Alkotmánybíróság az e tárgykörbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesülnek."

A hatályos alaptörvény is tartalmaz hasonló szabályozást 2010 óta. A testület a központi költségvetést érintő

jogszabályokat csak bizonyos jogok (méltóság, adatvédelem, vallásszabadság, állampolgárság) szempontjából vizsgálhatja. A lista az alapvető jogok és alkotmányos elvek egészéhez képest igen szűk, és kifejezetten azok nem szerepelnek, amelyek alapján az Alkotmánybíróság korábban adó- és nyugdíjszabályokat semmisített meg. Ilyen például a tulajdonjog, a diszkrimináció tilalma, vagy a jogbiztonság elve.

Kérdés, hogy az új szabályozásra hogyan reagál majd a testület, milyen tartalmat ad a grammatikai értelmezés mellett az egyéb alkotmányértelmezési módszerekkel e hatáskör-korlátozó passzusnak.

Az Alaptörvény úgy fogalmaz, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvénnyel ellentétes jogszabályt és bírói döntést megsemmisíti, "illetve sarkalatos törvényben meghatározott jogkövetkezményt állapít meg". A sarkalatos törvény fogja tehát eldönteni azt, hogy a megsemmisítésen túl milyen jogkövetkezményeket alkalmazhat az Alkotmánybíróság. Bár fentebb említettük, hogy mulasztás megállapítására hatáskört az Alaptörvény nem állapít meg, jogkövetkezményként például mégis megjelenhet ez az Alkotmánybíróságról szóló új törvényben. Emellett nagy jelentőséggel bír, hogyan kezeli majd a törvény a jogegységi döntések alkotmányossági felülvizsgálatának jogát, vagy lesz-e továbbra is alkotmányos követelmény mint orientációs pont a jogértelmezéshez. Nem látható még az sem, hogy az új alapjogi panaszhoz milyen jogkövetkezmények fognak társulni, felvetődik – német mintára – akár még a köztes bírói döntések alkotmánybírósági revíziójának lehetősége is.

Összefoglalva: e példálózó áttekintés is azt mutatja, hogy keveset tudhatunk meg az Alkotmánybíróság új hatásköreiről az Alaptörvény ismeretében. Egyértelmű, hogy ezt az állami szervet érinti talán leginkább az új alkotmányos berendezkedés, de az átalakulás részletei – amelyek alapvetően meghatározzák majd a hatáskör és a működés kereteit – még nem láthatóak. Ezeket az új alkotmánybírósági törvény, illetve az annak alapján kialakuló ügyrend, szervezeti és működési szabályzat, illetve legfontosabbként említve: mindezek alapján a testület alkotmányértelmezése, gyakorlata fogja megállapítani.

Gárdos-Orosz Fruzsina
tudományos segédmunkatárs

Néhány gondolat a "10 pont a gyermekprostitúció ellen" című kiáltványhoz

Mindenképpen öröndetes fejlemény, ha egy sokak által súlyosnak tartott társadalmi probléma (esetünkben a gyermek- és fiatalkori prostitúció) kapcsán civil szervezetek is bekapcsolódnak a büntetőpolitikai diskurzusba. Az annak kapcsán nyilvánosságra hozott követelések azonban nem nélkülözhetnek bizonyos szakmai megalapozottságot. A "10 pont a gyermekprostitúció ellen" című petíció¹ bizonyos részei sajnálatos módon ennek a kívánalomnak nem tesznek eleget, mivel a büntetőjogi szabályozási környezetre és fogalmi rendszerre vonatkozó ismeretek hiányát tükrözik.

A petíció aláírói többek között azt követelik, "szerezzenek érvényt a gyermekprostitúció tilalmát jelentő Btk. 202/A §-ban foglaltaknak, a mostaninál súlyosabb büntetéssel fenyegetve a kiskorú prostituált használatát, függetlenül attól, hogy az illető tudatában volt-e annak, hogy a prostituált 18 éven aluli. A gyermekprostitúció esetén a büntett elsőrendű elkövetője a "vásárló"

a) A petíció szerint tehát a mostaninál súlyosabb büntetéssel kellene fenyegetni azt, aki tizennyolc éven aluli személlyel (köztük egy prostituálttal) ellenszolgáltatás fejében közösül (fajtalankodik). A szigorítás követelményét egyébként a petíció nem támasztja alá érvekkel, annak szükségességét illetően sem empirikus kutatásokra, sem összehasonlító elemzésre nem hivatkozik. Nyilvánvalóan egy petíciótól nem várhatunk részletes hatástanulmányt, de annak közérthető magyarázatát igen, hogy miért kellene szigorítani. Így viszont sajnós a hazai jogpolitika utóbbi két évtizedére különösen jellemző (a szakirodalom által okkal kárhoztatott) áramlatba illeszthető be, amely bármilyen társadalmi probléma felmerülésére elsősorban a büntetési tételek emelésével reagálna. A módosítási javaslat ráadásul arra is alkalmas, hogy megbontsa a büntető kódex rendszerét vagy az egész szankciórendszer indokolatlan szigorodásához vezessen.

A 202/A. § büntetési tétele jelenleg három évig terjedő szabadságvesztés. Ennek szigorításaként a Btk. rendszerében soron következő büntetési tétel, azaz az egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés előírása merülhet fel. A szigorítás következtében a tizennyolc éven aluli személlyel való közösülés (fajtalanság) büntetési tétele megegyezne a tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel (bármilyen módon) való közösülés (fajtalanság) büntetési tételével [1978. évi IV. törvény (Btk.) 201. § (1) bek.]. A javasolt szabályozás alapján tehát a tizennyolc év alatti bármilyen életkorú személy sérelmére ellenszolgáltatás fejében elkövetett nemi cselekményeket azonos büntetési tétel fenyegetné, amivel a büntetőjogon belül nyilvánvaló értékelentmondás keletkezne. Így ugyanis a törvény azonosan ítélné meg azt, aki ellenszolgáltatás fejében úgy közösül, hogy a nemi cselekménye (tizennégy év alatti passzív alany esetén) más okból is önmagában büntetendő, és azt, akinek a magatartása, csak az ellenszolgáltatás elemére tekintettel éri el a

büntetőjogilag releváns szintet (tizennégy és tizennyolc év közötti passzív alany esetén)

Az ellentmondás ugyan kiküszöbölhető lenne úgy, ha a megrontás másik változatánál új minősített esetet iktatnak be, amely alapján két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel ellenszolgáltatás fejében közösül (fajtalankodik). Ekkor viszont a tizennegyedik életévét be nem töltött (de tizenkét éven felüli) személlyel ellenszolgáltatás fejében való közösülésre (fajtalanságra) irányadó büntetési tétel [Btk. 201. § (3) bekezdés első fordulat] azonos lenne az erőszakkal (avagy az élet testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel) elkövetett közösüléssel [Btk. 197. és 198. § (1) bekezdései]. Ez nyilvánvalóan (hiszen az ellenszolgáltatás és az erőszak nem lehet azonos megítélésű) az erőszakos közösülés büntetési tételének emelését is magával hozná, amit viszont összhangba kellene hozni a személyi szabadság és önrendelkezés elleni bűncselekmények szabályozásával... Ekkor viszont egy tényállás büntetési tételének (egyébként meg nem indokolt) módosítása azzal járna, hogy lavinaszerűen át kell alakítani a nemi erkölcs elleni (sőt a szabadság elleni) bűncselekmények csaknem teljes szabályozását. Márpedig a gyermekprostitúció jelensége - legyen az bármilyen fontos - nem funkcionálhat a más bűncselekmények "értékmérőjeként", de a büntetőjog reformjának mozgatórugójaként és alapjaként sem.

b) A petíció szerint azt a személyt, aki tizennyolc éven aluli személlyel ellenszolgáltatás fejében közösül, attól függetlenül kellene büntetni, hogy tudatában volt-e annak, hogy a prostituált 18 éven aluli.

Ez a megoldás - ebben a formájában - szöges ellentétben áll a bűnösségen alapuló felelősség elvével, így az azon alapuló törvényi szabályozás feltehetőleg alkotmányellenes lenne. A magyar alkotmány ugyan nem tartalmazza kifejezetten a bűnösségen alapuló felelősség elvét, de az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozata szerint "az emberi méltósághoz való jogból [...] az következik, hogy alkotmányosan csak a bűnös elkövetőt lehet megbüntetni." (ABH, 1992, 77, 88). A bűnösség minimuma - a hatályos jog szerint, de elvileg is - a hanyag gondatlanság, amelynél az elkövető "magatartásának lehetséges következményeit [...] azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja." (Btk. 14. §). A petíción alapuló szabályozás viszont - úgy tűnik - nem követelné meg, hogy az elkövető a passzív alany életkorával azért ne legyen tisztában, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta. A petíció szerint meg lehetne (meg kellene) büntetni azt is, aki azt követően közösül ellenszolgáltatás fejében a testileg fejlett 18 éven aluli prostituálttal, hogy az egy hamis (hamisított) személyi igazolvánnyal igazolta megfelelő életkorát. Az alkotmányos alapelvek tiszteletben tartásával tehát a petícióban legfeljebb annak követelése szerepelhetne, hogy a tettetett akkor kell büntetni rendelni, ha a tőle elvárható figyelem vagy körültekintés elmulasztására visszavezethetően nem volt tisztában

¹ 1 <http://www.gopetition.com/petition/42744.html>.

azzal, hogy a passzív alany (akivel ellenszolgáltatás fejében közösült vagy fajtalankodott) tizennyolc éven aluli.

c) A megrontás gondatlan alakzatának büntetni rendelése önmagában már nem feltétlenül ellentétes a büntetőjog alapelveivel, de nem igazán tartható, ha az ilyen szabályozás a gyermekprostituált ügyfelére korlátozódik. Akkor ugyanis nem magyarázható meg, hogy a gondatlan elkövetés büntetni rendelése miért nem szükséges azoknál a súlyosabb nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél, ahol az elkövető életkora tényállási elemként szerepel [Btk. 197. és 198. §-ok (1) bekezdései tekintettel a 210. §-ra, illetve 201. § (1) bekezdése].

A gondatlanság büntetni rendelésének az erőszakos közösülésre, illetve megrontás más tényállásaira való kiterjesztése mellett (és az ellen) szóló érvek megfontolása meghaladja e cikk kereteit, de a kérdés eldöntésére bizonyosan nem a gyermekprostituációról szóló vita a legalkalmasabb terep. Itt csak arra utalunk, hogy a gondatlan megrontás tényállása kapcsán a tágabb körű büntető jogi felelősség hatóköre olyan személyekre is kiterjedne, akik a cselekményt nem ellenszolgáltatás fejében (vagy függőségi viszonyban), hanem pl. alkalmi szexuális kapcsolatban valósítják meg. Olyan szabályozás ugyanis nem igazán indokolható, amely szerint a szexuális partner életkorával kapcsolatos gondosságot csak akkor kell tanúsítani, ha az elkövető fizet a szexuális aktusért. Látható tehát, hogy a gyermekprostituáció kapcsán tett javaslat következetes végig vitele a büntetőjogi felelősség hatókörének kiterjesztése kapcsán is kihathat más tényállásokra.

d) A petíció megfogalmazása szerint ráadásul akkor is a mostaninál súlyosabb büntetés fenyegetné a kiskorú prostituált ügyfelét, ha az illető nem volt tudatában [de a b) pont szerint a tőle elvárható figyelem vagy körültekintés tanúsítása esetén tudatában lehetett volna] annak, hogy a prostituált 18 éven aluli.

A magyar büntetőjogban viszont a szándékos és a gondatlan cselekmény büntetési tétele különböző, ezen belül a gondatlan elkövetés büntetési tétele mindig (sokszor több fokozattal is) alacsonyabb. Így pl. a szándékos emberölés büntetési tétele "öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés", míg a gondatlan alakzaté "egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés" [vö. 166. § (1) bek. és (4) bek.]. Semmi nem indokolja ettől eltérő szabályozás bevezetését a nemi bűncselekményekre, hiszen az a kódex rendszerének szétzilálásával járna.

Ennek megfelelően, ha a szándékos alakzat büntetési tétele három évig terjedő szabadságvesztés marad, akkor a gondatlan alakzaté legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztés lehetne. Ha pedig a szándékos alakzat büntetési tételét fenti aggályok [a) pont] ellenére fel kívánják emelni egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztésre, akkor a gondatlan alakzat büntetési tétele praktikusan két évig terjedő szabadságvesztés lehet.

e) A petíció szerint egyrészt "gyermekprostituáció esetén a büntett elsőrendű elkövetője a vásárló" (1. pont, utolsó mondat). Másrészt pedig "fel kell kutatni és példásan meg kell büntetni a prostituáció hasznélvezőit, a bordélyosokat, a futtatókat, a kerítőket, kitarottakat, az emberkereskedőket." (3. pont, második mondat). A két idézett rész nem igazán összehangolt megfogalmazásából a két elkövetői kör veszélyességét illetően eltérő, részben hibás következtetések adódhatnak.

Megítélésünk szerint le kell(ett volna) szögezni, hogy az ügyfélnél mindig nagyobb a veszélyessége a "futtatónak" stb., még akkor is, ha az csak egyetlen tizennyolc év alatti prostituált üzletszerű kéjelgését segíti elő. Az ügyfél tevékenysége ugyanis - a tényállás megfogalmazásából eredően, de praktikusan is - egyszerre csak egyetlen közösüléshez (fajtalansághoz) kapcsolódik. Még akkor is, ha egyébként rendszeresen igénybe veszi prostituáltak szolgáltatásait. A futtató tevékenysége viszont a tizennyolc éven felüli személy üzletszerű kéjelgéséhez kapcsolódik, ami a rendszeres hasznoszerzésre törekvés [Btk. 210/A. § (1) bek.] folytán - célzatában, de gyakorlatilag is - szükségképpen arra irányul, hogy a prostituált (akár naponta is) több közösülést (fajtalanságot) végezzen.

A két elkövetői csoport veszélyessége közötti különbségnek álláspontunk szerint a büntetési tételben is tükröződnie kell. Így a tizennyolc év alatti prostituált szolgáltatását igénybe vevő személy cselekményére irányadó büntetési tételt alacsonyabban kell meghatározni, mint amivel a törvény gyermekprostituáció szervezését, "menedzselését", kizsákmányolását fenyegeti. Így van ez pl. a tiltott szerencsejáték esetén is, ahol a szervező magasabb büntetési tétel szerint felel, mint az egyszeri vagy akár a rendszeres szerencsejátékos [vö. 1999. évi LXIX. törvény 154. §].

A tizennyolc éven aluli személy prostituációra való rábírása (lényegében) kiskorú veszélyeztetésének minősül, aminek büntetési tétele egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés [Btk. 195. § (1)-(2) bek.]. Ehhez képest viszont a fentebb kifejtettek alapján indokolatlan ugyanekkora büntetési tétel előírása azon személy cselekményére, aki egyetlen tizennyolc éven aluli prostituált szolgáltatását veszi igénybe, még akkor is, ha az illető rendszeres (bár nem egyedüli) kuncsaftnak tekinthető.

a-e) A büntetőjogi felelősség rendszerét soha sem tanácsos egy kérdést kiragadva megbolygatni. Ez még akkor sem engedhető meg, ha a petíció megfogalmazóit azon nemes szándék vezérelte, hogy a tizennyolc év alatti személyeket fokozottabban védjék a prostituáció folytatásával együtt járó veszélyektől. A tizennyolc éven aluli személyek prostituációjával (nemi cselekményeivel) kapcsolatos tényállások átalakítása nem ad hoc módon, hanem csak a nemi bűncselekményekre és a prostituációra vonatkozó büntetőjogi szabályozás teljes reformja során (de akkor is csak az alkotmányos alapelveket tiszteletben tartva) végezhető el.

Hollán Miklós
tudományos főmunkatárs

A délszláv háború utóélete - visszatekintés a konfliktus legújabb fejleményeinek tükrében

2011. május 26-án érkeztek meg az első hírek Ratko Mladić tábornok, a Boszniai Szerb Köztársaság hadseregének egykori főparancsnoka elfogásáról. Az évek óta keresett tábornok ellen - a srebrenicai népirtásban betöltött szerepének vizsgálata miatt - nemzetközi elfogatóparancs volt érvényben. Azt is rögzíteni kell, hogy az elfogás körülményei, az elfogott személynek a mérsárlásban betöltött szerepének tisztázása, illetve a hágai székhelyű, a Volt Jugoszlávia Területén Elkövetett Háborús Bűnösök Felkutatásával és Megbüntetésével Foglalkozó Nemzetközi Törvényszék (a továbbiakban: Nemzetközi Törvényszék vagy Törvényszék) eljárásának és ítélezésének kérdése nem képezi jelen írás tárgyát.

E fontos esemény és a sajtó hathatós tájékoztatási tevékenysége miatt azonban érdemes visszatekinteni a háború évekkel ezelőtti lezárása után történetekre; még akkor is, ha tudjuk, hogy a délszláv háború ugyan már 1995-ben hivatalosan véget ért, de a konfliktus lezárása alapvetően a mai napig nem történt meg. A retrospektív visszatekintés apropója lehetővé teszi, hogy a nemzetközi jog tükrében vizsgáljuk meg azokat a lépéseket, amelyek az elmúlt másfél évtizedben - akár a feltételezett háborús bűnösök elfogása nélkül is - a nemzetközi közösség figyelmét felkeltették, és a konfliktus rendezésében, valamint Horvátország és Szerbia lehetséges uniós csatlakozásához vezető úton "mérőkövek" bizonyulhatnak.

Jelen írás tehát kizárólag a helyzet nemzetközi jogi vetületeivel foglalkozik, és ennek tükrében az elmúlt időszak kérdéseit négy részben elemzem röviden, külön-külön négy problematikus implikációra bontva a délszláv háború utóhatásait. E részek a konfliktus *de iure* vagy akár *de facto* lezárásának kulcskérdéseire világítanak rá, amelyek nélkülözhetetlenek déli szomszédjaink (Horvátország és Szerbia), valamint tágabb kontextusban a balkáni térség államai közötti együttműködés és fejlődés elősegítésében.

I. Függetlenedési törekvések - a háború és annak hivatalos lezárása

Az egykori Jugoszlávia területén az 1990-es évek elején a közép- és kelet-európai államokban bekövetkezett rendszerváltásokkal összhangban megindult a hat tagköztársaság függetlenedési törekvése, amely évtizedek óta elfojtott sérelmeket hozott hosszú idő után felszínre, és nemzeti indulatokat gerjesztett, és ezek végső soron a délszláv háború kirobbanását okozták.

A délszláv háborús konfliktust összességében egy tíz éven keresztül tartó - változatos intenzitással folyó - háborúnak lehet tekinteni. Legelőször Horvátország és Szlovénia kiáltotta ki függetlenségét 1991-ben, majd Bosznia-Hercegovina és Macedónia deklarálta az egykori Jugoszláviától (Kis-Jugoszláviától) való elszakadást. Ezekkel a fázisokkal összhangban a háború első - és legkevésbé véres - szakaszának az 1991. június 26-tól július 7-ig folyó szlovéniai, ún. tíznapos háborút tartják. A szerb, horvát és bosnyák nemzetiségek között kirobbant fegyveres konfliktusok (az 1991 és 1995 között zajló horvátor-

szági, valamint boszniai háború) azonban már a harcok és a konfliktus legvéresebb fázisát jelentik. Amint azt a szakirodalomban és a sajtóban többször aposztrofálták, a II. világháború után Európa legvéresebb harcainak hivatalos lezárására csak 1995-ben, az egyesült államokbeli Daytonban került sor. Az itt elfogadott okmány ünnepélyes aláírása pedig 1995 decemberében történt meg Párizsban, és az "Általános keretmegállapodás a békéről Bosznia és Hercegovinában" (a továbbiakban: daytoni megállapodás) címet viselő szerződés azonnal hatályba is lépett.¹ A jelenleg is hatályban lévő, a bosznia-hercegovinai államberendezkedést alapjaiban meghatározó daytoni megállapodás szerint Bosznia-Hercegovina önálló föderatív államként működik, amelyet két ország-részre, ún. entitásra osztottak, a muzulmán-horvát országrészre és a szerb entitásra (illetve Brčko városa és a Brčkói körzet közvetlen szövetségi igazgatás alá került). Sajátságos megoldásként a daytoni megállapodásban mint nemzetközi szerződésben rögzítették a soknemzetiségű és vallásilag is tagolt államszövetség alkotmányát, amely jogtechnikailag egy szokatlan, viszont életképes megoldásnak bizonyult.

Azonban még öt év sem telt el háború hivatalos befejezése, a "daytoni rendezés" után, amikor a koszovói albán-szerb konfliktus kapcsán ismételten a nemzetközi közösség figyelmének középpontjába került a régió. A Kis-Jugoszlávia részét képező Koszovóban kirobbant felkelés valójában a koszovói lakosság többségét alkotó albánok évszázados függetlenedési törekvéseiből és az azóta már többé-kevésbé végleges módon lezajlott és intézményesült horvát bosnyák, macedón és szlovén elszakadás tapasztalataiból "táplálkozott". A Koszovói Felszabadítási Hadseregnek a koszovói szerbek ellen indított támadásaira reagálva az akkori jugoszláv elnök, Slobodan Milošević harcoló csapatokat küldött a térségbe. A szerb válaszcsepások miatt az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO) hadműveleteket foganatosított Kis-Jugoszlávia ellen (*Operation Allied Force*), annak területén, a koszovói albán kisebbség és a térség stabilitásának védelmében. 1999 júliusában az ENSZ békefenntartó csapatai (*Kosovo Force* - KFOR) bevonultak Koszovóba, és átvették az irányítást a továbbra is a Kis-Jugoszlávia részét képező területen, valamint megkezdték a harcoló felek lefegyverzését. A NATO-légicsapások jogszerűsége egyébként továbbra is vitatott, tekintve, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa a támadásra nem adott előzetes és kifejezett felhatalmazást, illetve az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében foglalt egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogának megítélése sem egyértelmű a "védelmi célzatú" támadások kapcsán.

A konfliktus utóéletének további vizsgálata azonban már a következő alpontokhoz vezet el az olvasót, mivel a

¹Ld.: *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. A megállapodás tíz éves évfordulója alkalmából készült kötetek közül egy magyar nyelvű tanulmánykötet elemzi rendkívül széles körben az utóhatásokat. Ezt ld.: GLATZ Ferenc (szerk.): *Dayton, 10 év után*. MTA Jogtudományi Intézete - MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2006. 165.

Nemzetközi Törvényszék és a Nemzetközi Bíróság előtt zajló egyes eljárások már szorosan kapcsolódnak az 1999 előtti és utáni szakasz - gyakran eltérő - sajátosságaihoz.

II. A háborús bűnösök elfogása - a Nemzetközi Törvényszék tevékenysége

A véres harcok, a több mint 100 000 halott miatt a háborús bűnösökkel gyanúsítható személyek felelősségre vonását a nemzetközi közösség már a kezdetektől megkerülhetetlen kérdésnek tartotta. A szerb, horvát, bosnyák és koszovói "bűnösök" felkutatását és egy illetékes fórum számára való kiadását a függetlenné vált államok észak-atlanti és uniós integrációja előfeltételének minősítették. Ez a követelmény találkozott azzal a morális, erkölcsi elvárással, melyet a délszláv konfliktus sokat szenvedett népeinek várározásai is meghatározták a konfliktus lezárása után.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 827. számú határozata² (az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján) hozta létre 1993. május 25-én a Nemzetközi Törvényszéket, hágai székhellyel. Az *ad hoc* bírói fórum mandátuma deklarálta a volt Jugoszlávia területén folyó háborúk során történt súlyos bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására irányult. A Törvényszék legsúlyosabb büntetésként életfogytiglani szabadságvesztést szabhat ki, de számos esetben felmentő ítéletet is hozott. A fórum közel két évtizedes történetének ismeretében egyértelműnek látszik, hogy a felelősség kérdését az "egyszerű", alacsonyabb rangú katonáktól az államelnökök szintjéig részletesen feltérképezi, és megfelelő körülményekkel jár el a különböző eljárási szakaszokban.

A Nemzetközi Törvényszékkel - noha legitimációja vitatott - való együttműködés kötelezettségét a délszláv konfliktusban érintett államok mindegyikétől elvárja a nemzetközi közösség; ennek kapcsán pedig leszögezhető, hogy már több mint 160 személy esetleges felelősségét vizsgálta. Közülük is kiemelendők a *Slobodan Milošević* egykori elnökkel szemben (2006-ban azonban elhunyt), *Radovan Karadžić*, a Boszniai Szerb Köztársaság egykori elnökével szemben, *Ante Gotovina* horvát tábornokkal szemben, *Ramush Haradinaj* egykori koszovói miniszterelnökkel szemben, valamint a nemrégiben elfogott *Ratko Mladić* boszniai szerb tábornokkal szemben folytatott eljárások. Az ímént említett személyek elleni ítéletek megalapozottsága, indoklása, esetlegesen szigorúsága és nem utolsósorban ezek fogadtatása nagyban hozzájárulhat a konfliktus jövőbeli rendezéséhez és a népek közötti békés együttélés előmozdításához.

Mladić tábornok 2011-es elfogásával és kiadásával kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a leginkább keresett személyek túlnyomó többsége ellen már eljárás folyik a Törvényszék előtt, amely hosszabb távon a konfliktusban érintett államok kormányainak együttműködési készségére és a felkutatással, valamint kiadással járó előnyök racionális számbavételére világít rá. Nem kétséges, hogy a délszláv konfliktus majdani rendezésében ez elengedhetetlenül fontos tényezőnek fog bizonyulni.

III. Kapcsolódó ügyek a Nemzetközi Bíróság előtt

A délszláv konfliktus miatt a Nemzetközi Bíróság előtt két ügytípus szerepelt, amely - az előbbiek tükrében is - természetesen teljességgel független a magánszemé-

lyek-egyének kvázi büntetőjogi felelősségével, amely a Nemzetközi Törvényszék hatáskörébe tartozik. A Nemzetközi Bíróság ugyanis a peres eljárások során kizárólag államok közötti ügyekben és döntően az esetleges államfelelősséggel kapcsolatos kérdésekről dönthet.

Még a háború idején, 1993 márciusában Bosznia-Hercegovina keresetet nyújtott be a Nemzetközi Bírósághoz Kis-Jugoszlávia ellen, a genocídium megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményben foglaltak megszegése és más súlyos jogsértések miatt.³ A későbbiekben ebben a tárgykörben Horvátország is hasonlóan járt el.

1999-ben Kis-Jugoszlávia eljárást indított a Nemzetközi Bíróság előtt tíz NATO-tagállam ellen,⁴ a szerb területek bombázása (*Operation Allied Force*) miatt. A szerbek által megnevezett tíz tagállamot több nemzetközi jogi norma megsértésével vádolta a felperes belgrádi kormány, többek között beavatkozással, erőszak alkalmazásával, genocídium elkövetésével és tiltott fegyverek használatával. A Bíróság a peres eljárásokat 2004-ben lezárta, s a pergátló kifogásokról szóló ítéletében kimondta, hogy a jugoszláv keresetekben szereplő kérdések eldöntésére nem rendelkezik joghatósággal. Ezen túl azonban az ENSZ legfőbb bírói fóruma más eljárásokra is hatással levő, jelentős megállapításokat tett, elsősorban a jugoszláv fél ENSZ-tagságának a kérdéses időszakban való megítéléséről.

A genocídium-ügy kapcsán a kereset ellen az alperes jugoszláv fél azzal érvelt, hogy a Nemzetközi Bíróságnak nincsen joghatósága az adott ügyben, mert a keresetben megjelölt időszakban Kis-Jugoszlávia nem volt tagja az ENSZ-nek, figyelemmel arra a tényre, hogy Jugoszláviát 2000 novemberében vették fel a világszervezet tagjai közé. A belgrádi kormány arra is rámutatott, hogy amikor Jugoszlávia a NATO-tagállamok ellen eljárást indított, a Nemzetközi Bíróság éppen Kis-Jugoszlávia ENSZ-tagságának hiánya miatt döntött a pergátló kifogások tárgyában, elutasítva ezzel a jugoszláv kereseti kérelmet, egyértelműen állást foglalva amellett, hogy 1992 és 2000 között Jugoszlávia nem volt az ENSZ tagja.

A genocídium-ügyben hozott 2007-es ítélet⁵ megállapításai szerint - a srebrenicai mészárlás és egyéb cselekmények vonatkozásában - a felperes állításaival összhangban népiítés, illetve ahhoz hasonlatos kitervelt, etnikai alapon végrehajtott, nagyon súlyos cselekmények történtek. Ezekért azonban az egykori Jugoszlávia (Kis-Jugoszlávia) mint állam nem tartozik felelősséggel, hiszen azok elkövetése döntően paramilitáris csoportok tevékenységéhez köthető, amely az állam felelősségét nem, ellenben a Nemzetközi Törvényszék előtt egyének, azaz parancsnokok és döntéshozók felelősségét viszont már megalapozhatja.

A Nemzetközi Bíróság előtti ügyek lezárása - túl azon, hogy érdekes és előremutató eljárási vetületek kerültek

³ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. Ld.: <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7199.pdf>.

Az 1990-es évek második felétől azonban az eljárás folytatásában a nemzetközi közvélemény már nem volt érdekelte, ezért nyomást próbáltak gyakorolni Sarajevóra, hogy a megbékélés és a jövőbeni békés együttélés jegyében álljon el a keresettől.

⁴ Ld. az erőszak alkalmazásának jogszerűségére vonatkozó ügyek (*Legality of Use of Force*) az alábbi államokkal szemben: Belgium, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Kanada, Németország, Olaszország, Portugália és Spanyolország. A kérelmekről ld.: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2>

⁵ Ld.: *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Judgment. I. C. J. Reports, 2007. <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>

² U.N. Security Council Resolution 827, adopted by the Security Council at its 3217th meeting (25 May 1993).

gőrcső alá - szintén hozzájárul a konfliktus jövőbeni rendezéséhez, miszerint az állam felelőssé tételének kérdése (illetve ennek bírósági úton való kikényszerítése) lekerült a kormányok napirendjéről, így pedig egyértelművé vált, hogy a Nemzetközi Törvényszék előtt az egyének felelősségének megállapítása lesz, illetve marad a továbbiakban is hangsúlyos.

IV. A paradoxon: újabb függetlenedési törekvések és az integrációs törekvések egyidejűsége

Az időközben eltelt években a térségben több jelentős változás történt, és újabb állam(ok) is születtek. 2011-ben az egykori Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területén már hét államalakulat (hat elismert állam⁶ és egy jelenleg is vitatott státuszú terület, Koszovó) található. Montenegró 2006-ban vált külön Szerbiától, Koszovó pedig - melynek elismerése, a függetlenségi deklaráció jogszerűsége, és annak nemzetközi jogi megítélése miatt továbbra is aggályos - 2008-ban kiáltotta ki egyoldalúan a függetlenségét.

A fegyveres cselekmények ma már véget értek, azonban azt továbbra sem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a konfliktus is véget ért, és a nemzetiségi ellentétek is számottevően csillapodtak volna. Pozitív jelként értékelhető ugyanakkor, hogy az utódállamok mindegyike a függetlenség megszerzése után egy eltérő irányú integrációt előnyben részesít, és hosszú távon megfelelő megoldásnak tart. Szlovénia már az Európai Unió és a NATO tagja, Horvátországot a NATO már felvette tagjai közé, míg 2011-től hivatalosan is az Európai Unió tagjelölt állama, és csatlakozása várhatóan 2013-ban lesz esedékes. Montenegró jelenleg is csatlakozási tárgyalásokat folytat az Európai Unióval, míg Szerbia 2009 decemberében kérte felvételét az Európai Unióba, és a NATO-val is Békapartnerséget alakított ki, csakúgy, mint Macedónia, amely ezen túl 2004-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz.

Konklúzió

A II. világháború utáni egyik legsúlyosabb fegyveres konfliktus befejeződését jól példázza, hogy a rendezés bírói fórumok útján, békés módon történik, amely - ismerve a harcok egykori intenzitását - a felek ésszerű mérlegelésének és jövőbe tekintésének egyértelmű bizonyítéka. A háborús bűnösök felkutatása és kiadása azonban olyan folyamat, amelyet továbbra is szem előtt kell tartaniuk az érintett államoknak, továbbá véghezvitele kulcskérdés a későbbi törekvések elérése szempontjából. Az elmúlt években a legtöbb, a sajtóból is jól ismert, háborús bűnökkel vádolt személyt sikerült a Törvényszék elé állítani, amely vitathatatlanul a kormányok érdeme és olyan eredménye, amelyet a nemzetközi közösség majd minden fóruma elismer és pozitívan értékel.

A daytoni megállapodással létrehozott sajátos bosnyák államszervezet életképesnek bizonyult az elmúlt időszakban, noha számos vonatkozásban újra-, illetve átgondolásra, felülvizsgálatra szorulhat a megállapodás néhány szakasza. Nem kérdés azonban, hogy a konfliktus egykori "gócpontja" kapcsán ez a helyzet igen pozitív, de hangsúlyozni kell, hogy ebben a nemzetközi közösség 1995-ben még nem lehetett feltétlenül bizonyos.

Végezetül pedig az a tény, hogy az utódállamok mindegyike hosszabb távon az uniós integráció, illetve többé-kevésbé a transz-atlanti kapcsolatok mellett kötelezte el magát, egy egységes és integratív szervezetben történő részvétel közösség gondolatát vetíti előre, ahol még kétségkívül fájó, de soha vissza nem térő emlékként hat a délszláv háború közel egy évtizede.

Kecskés Gábor
tudományos segédmunkatárs

⁶ Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Montenegró, Szerbia és Szlovénia.

Könyvszemle

Hamza, G.: *Iura antiqua ac iura moderna methodo comparativa investigata - Opera selecta, I. Ausgewählte Schriften zur antiken Rechtsgeschichte, zur Rechtsvergleichung und zum geltenden Recht, I.*

Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2010. 337 o.

2010-ben látott napvilágot Hamza Gábor, az MTA rendes tagja *"Iura antiqua ac iura moderna methodo comparativa investigata - Opera selecta"* című tanulmánygyűjteményének első kötete. A kötet három nagy tematikai egységet ölel fel, az első rész római jogi és antik jogtörténeti, a második rész a római továbbéléséhez kapcsolódó, a harmadik rész pedig egyéb kultúrtörténeti témákat feldolgozó tanulmányokat tartalmaz.

Az első rész három tanulmánya a cicerói államelméletet vizsgálja, négy tanulmánya pedig a római kötelmi és öröklési joggal foglalkozik. A második rész két tanulmánya a középkori magyar jogtörténettel, két tanulmánya az európai kodifikációtörténettel, egy írása pedig a modern jogági tagolódással foglalkozik. Az utolsó rész két tanulmánya pedig egyfelől az olasz-magyar jogtudományi kapcsolatokhoz, illetve a Harmadik Birodalom elnevezésének kialakulásához kapcsolódik.

Az alábbiakban mindhárom részből egy-egy témakörre kívánunk a kötetben olvasható tanulmányok kapcsán kitékinteni.

Marcus Tullius Cicero az ideális állam és az ideális államférfi képét a *De oratore*, a *De re publica* és a *De officiis* trilógiájában rajzolja meg, államelméletéről e művek alapján nyerhetünk megfelelő képet. A Kr. e. 55-ben publikált *De oratore*-ban a kiemelkedő szónok számára a műveltség követelményét fogalmazza meg, a Kr. e. 44-ben írt *De officiis*-ben pedig a "legjobb polgár" etikájának kérdéseit elemzi. A Kr. e. 54-51 között írott és 51-ben publikált *De re publica* az ideális állam, az *optimus status civitatis* vagy *optimus status rei publicae* jellemzőit tárja elénk. E fiktív dialógus ideje Kr. e. 129, a dialógus szemelyei által megvitatott kérdések korproblémák. A dialógusforma nem Platon dialógusait követi, Cicerónál ugyanis a dialógus nem az igazság dialektikáját tükröző párbeszéd, hanem arisztotelészi műfaj, amelyben a párbeszéd résztvevői mögött felfedezhetők a szerző nézetei.

Megállapíthatjuk, hogy Cicero vizsgálta elsőként a római politikai gondolkodásban az "alkotmányos" állam - maga az "alkotmány" (*constitutio*) szó is a *rem publicam constituere* kifejezésből származik - gazdasági, politikai és morális elemeit egymással szoros összefüggésben. Az államnak végső soron a hatalomközpontú politika-felfogásban gyökerező, atomizáló szemléletével és merev, statikus kategóriaként való értelmezésével Cicero egyaránt szakított. Valóban egyetemes műveltséggel rendelkező gondolkodóként az államot és annak legtágabban értelmezett, nem modern értelemben vett alkotmányát történeti, politikai, etikai, gazdasági, terminológiai és nem utolsósorban pszichológiai elemek átfogó vizsgálatával tárta fel, jelentős mértékben hozzájárulva

ezzel a későbbi korok államfogalmának megalapozásához.

A Szent István törvényeivel foglalkozó tanulmány kapcsán megállapítható - az uralkodói hatalom abszolút voltának vizsgálata is ezt igazolja -, hogy azok *rex quasi sacerdos*ként mind a világi, mind pedig az egyházi szférában döntő befolyással bírtak. Ezt az egyházi szervezet kiépítése során Merseburgi Thietmar közléséből lesűrhetjük, azonban nem tekinthetők - a kifejezés bizánci értelmében - *basileus autokratórnak*. Szent István két fennmaradt *decretum*ának tükrében az is kijelenthető, hogy az uralkodó *in praxi* az egységes jogrendszer megteremtését tekinti elsődleges feladatának - ezzel elkerülve a jogi partikularizmus másutt, így például a francia területeken utóbb erőteljesen megjelenő veszélyét. Szent István törvényeinek szankciórendszere egyértelműen tükrözi, hogy első királyunk a *pius, iustus et pacificus rex* ideáját kívánta megvalósítani, ugyanis büntetései a korabeli jogforrások által meghatározottakkal összevetve enyhébbek.

A *"Harmadik Birodalom"* elnevezés kapcsán számos félreértés él mindmáig, még az adott korszakot kutató történészek körében is. A náci ideológiának számos fenntartása volt a *"Harmadik Birodalom"* elnevezéssel szemben, így például az a tény, hogy Hitler egy, a két korábbi birodalomtól, nevezetesen az I. Ottó császárra koronázásával 962-ben létrejött és 1806-ig fennálló *Sacrum Romanum Imperium*tól, valamint a versailles-i palota tükörtermében 1871. január 18-án kikiáltott és 1918 novemberéig fennálló ún. bismarcki birodalomtól független rendszert akart létrehozni. Ezen elnevezés ugyan egy ideig igen hatásosan alkalmazható propagandafogásnak tűnt, s így a saját előszeretettel élt is vele, ám egy 1939. július 10-én a *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* által kibocsátott rendelet megtiltotta a *"Drittes Reich"* elnevezés hivatalos használatát. Ugyanez a minisztérium 1942. március 21-én pedig körlevélben tette közzé, hogy Németország hivatalos neve egyszerűen *"Reich"*, azaz *"Birodalom"*. A *"Harmadik Birodalom"* elnevezés Arthur van den Bruck (1876-1925) 1923-ban napvilágot látott *"Das Dritte Reich"* című munkájához kapcsolódik, ami végeredményben mégsem vált a hitleri Németország hivatalos megnevezésévé.

Hamza Gábor tanulmánykötetének - amint a kiragadott három területből is kiténik - tematikai sokszínűsége impozáns. A tanulmányok mind a forrásbázis, mind a szakirodalom feldolgozottsága tekintetében kiemelkedően értékesek, kidolgozottságuk, nyelvi megformáltságuk - a kötet német, angol, francia, olasz és spanyol nyelvű tanulmányokat egyaránt tartalmaz - mély erudícióról tesz tanúbizonyságot.

Nótári Tamás

LUKÁCSI TAMÁS: *Hermész szobra a fában. Arisztotelész és álmaink állama. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010. 184. o.*

A kötetet kézbe véve az olvasóban felmerülő első kérdés, hogy érdemes-e még napjainkban egy letűnt és oly távoli korszak gondolkodójával foglalkozni. Kis túlzással megállapíthatjuk, hogy az elmúlt közel két és fél évezredben már mindent, és annak az ellenkezőjét is elmondtak a görög filozófus munkásságáról. Az Arisztotelésszel foglalkozó könyvtárnyi irodalom éppen eléggé elrettentő lehet, és visszaríszolhatja a témától, hiszen könnyen azt érezheti a kutató, hogy ő már semmilyen újdonságot sem tud a témában mondani. Továbbá korunk is annyira különbözik a klasszikus antikvitás világától - nehéz lenne azt mondani, hogy napjaink tömegdemokráciáinak, technikai civilizációjának, és fogyasztói társadalmainak lennének előképei a klasszikus korban -, hogy ez a kulturális és szellemi távolság már önmagában kizárhatja a gyümölcsöző eredményeket.

Az olvasók szerencséjére Lukácsi Tamást nem tántortották el az előbbiek Arisztotelész politikai filozófiájának kutatásától. A szerző 2007-ben védte meg a kottával megegyező című disszertációját az ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi doktori iskolájában, mely a jelen kötet alapjául szolgált.

A kötet célja Arisztotelész államelméletének bemutatása, az erről szóló fejezetek alkotják a munka gerincét (II. *Állam és természet*, III. *Állam és lélek*, IV. *Állam és álom*, V. *Három ideál*). A szerző azonban nem áll meg a leíró ismertetésénél. Bevezetesként (I. *Töprengések az ókori szerzők aktualitásáról*) részletesen vizsgálja az ókori szerzők munkásságának mai rekonstrukciós lehetőségeit, és így válaszol arra, hogy posztmodern világunk tudományos kutatómunkája mennyiben támaszkodhat rájuk. A zárófejezetben (*Utószó*) pedig megkísérli Arisztotelész államelméletének rekontextualizációját, azaz megfogalmazza az arisztotelészi államelmélet aktuális tanulságait.

Látható, hogy Lukácsi kötete több, mint Arisztotelész államiségre vonatkozó tételeinek szisztematikus feldolgozása a rendelkezésre álló magyar és idegen nyelvű szakirodalom alapján. Ez az, ami igazán érdekessé tesz a könyvét, és kiemeli a nagyon gyakran csak a leírás és a szakirodalom-ismertetés pólusai között mozgó hazai jogi szakkönyvkiadásból. A szerző ugyanis rákérdez, rámutat bizonyos problémákra, bemutat különféle versengő elméleteket, és végül mindig választ is, tehát elkötelezi magát egy álláspont mellett. Jó példa erre, amikor amellett érvel, hogy Arisztotelész mindvégig a görög polisz teoretikusa maradt - noha a polisz-rendszer alkonyán írta művét - és így nem lehetett az éppen a valóságban is formát öltő "világállam" híve. Annak ellenére, hogy a görög és közeli világ *oecumene*-jét megvalósító Nagy Sándor tanítója volt, annak ellenére, hogy egy isztambuli mecsetben megtalálható, bizonytalan eredetű levél értelmezése akár ezt is bizonyíthatná, és annak ellenére sem, hogy a Politika III. könyvében az igaz királyról írott eszmefuttatása úgy is értelmezhető, hogy Nagy Sándorról szól. Lukácsi szerint mindezek ellenére Arisztotelészt a városállam feltétlen híveként lehet csak számon tartani, hiszen államelméletének fogalmi rendszere és ezen alapuló problémafelvetései ezt támaszthatják megfelelően alá. Lukácsi gondolatmenetének az ilyen és hasonló "választások" adják a valódi értékét, mert viszonyítási pontokat kínálnak az olvasónak.

Arisztotelész államelméletének mai aktualitásáról és tanulságairól a szerző markáns véleményt fogalmaz meg, és mindenképpen érdemes álláspontjának néhány ele-

mét - természetesen a teljesség igénye nélkül - röviden bemutatni. Az arisztotelészi államelmélet aktualitását végső soron az adja - érvel igen meggyőzően -, hogy napjainkban is (noha ő szellemesen a görög felvilágosodás utáni, 4. századi Athén metaforáját használja), melyet a szekularizáció, a folytonos relativizálás, a racionalizálás, és a transzcendentális és metafizikai összefüggések "elvetése" jellemez, nélkülözhetetlen jogról, igazságról vagy erkölcsről gondolkodni. Ehhez pedig a legjobb kiindulópont egy olyan szerző munkássága, aki az előbbieket képes volt az állami közösség szempontjából egységbe rendezni és elméleti igényességgel kidolgozni. Arisztotelész államelmélete tehát leginkább különbözősége miatt - gondoljunk bele, Arisztotelész nem eljárási legitimitációról, politikai preferenciákról, deliberációról, demokratikus deficitről, racionális választásról, hanem társulásról, boldogságról, középértékről, bölcsességről, és helyes berendezkedésről beszél - képes olyan tükröt állítani napjaink állam- és politikaelméleti gondolkodása elé, melyben megláthatjuk annak komoly torzulásait. Arisztotelész tehát aktuális szerző, és jelentőségét csak tovább növeli, hogy az elmúlt évszázad politikai gondolkodását meghatározó utópikus gondolkodásról Platón elméletével vitázva is igen sarkos álláspontot fogalmazott meg. Az utópia megvalósítása ugyanis azért lehetetlen szerinte, mert a politikai-társadalmi egység gondolata kizárja az egyik legfontosabb antropológiai igazságot: az emberek különbözőségét. Továbbá a Platón által a filozófusok és örök számára javasolt gyermek-, nő-, és vagyonközösség szintén elképzelhetetlen, mivel a társadalom olyan alapintézményeit, mint a családot és a tulajdont szüntetné meg, melyek nélkül az emberi közösségek nem képzelhetők el.

Az előbbiek talán fölkelthetik mindazok érdeklődését e kötet iránt, akiket érdekelnek az emberi együttélés, és különösen az állam olyan elméleti kérdései, melyek megfogalmazása és megválaszolása nélkül semmilyen politikai és állami berendezkedés sem működhet hosszútávon. Lukácsi művének fő erénye, hogy Arisztotelész államelmélete kapcsán felteszi e kérdéseket és válaszokat is keres, mégha azok néha igencsak eltérnek napjaink elméleti gondolkodásának főáramától. Ezek alapján nem vitatható, hogy Lukácsi műve szép folytatása annak a hagyománynak, melyet többek között George Bernanos vagy Molnár Tamás (Thomas Molnar) neve fémjelez a 20. században.

Fekete Balázs

*

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER - SÁNDOR ISTVÁN: *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása. Patrocínium, Budapest, 2010. 187 o.*

A Patrocínium kiadó gondozásában 2010-ben a Bethlen-sorozat elemeként jelent meg *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása* címet viselő egyetemi jegyzet. A kötet szerzői: Miskolczi Bodnár Péter, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára, és Sándor István, a kar tanszékvezető egyetemi docense. Az egyetemi jegyzet a Bethlen-sorozat részeként a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara hallgatói részére készített saját tananyagának tekinthető, amely illeszkedik a tantervi programban helyet kapó fogyasztóvédelmi jog oktatásához. A kiadvány részben az egyik szerzőtárs, Sándor István, 2003-ban napvilágot látott fogyasztóvé-

delmi jegyzetére épül, de figyelembe veszi az azóta bekövetkezett jogszabályi változásokat is.¹

Alapvetően nem könnyű feladat a fogyasztóvédelmi jogot egy stúdium keretein belül oktatni, és ennek megfelelően egységes jegyzetet készíteni róla. Ennek - talán közismert - magyarázata, hogy a fogyasztóvédelmi jog több jogterületre átnyúló jogág, amelynek civilisztikai, közigazgatási, szabálysértési, sőt büntetőjogi vetülete is van. E jegyzetben a szerzők - saját kutatási érdeklődésükkel összhangban - a fogyasztóvédelmi jogot elsődlegesen magánjogi, kereskedelmi jogi szempontból közelítik meg, de a hallgatóknak nyújtandó minél teljesebb kép érdekében figyelmet fordítanak más jogterületek irányadó normáira is.

A szerzők a fogyasztóvédelmi jogot általános és különös részre tagolva mutatják be. Az általános részben a történeti előzmények bemutatása mellett részletesen olvashatunk a fogyasztóvédelmi jog egyes alapfogalmairól. Különösen érdekes a fogyasztó egységesülő fogalmának elemzése, melyet a magyar jogba a fogyasztóvédelmi tárgyú jogszabályok 2008. szeptember 1-jei hatályú módosítása vezetett be. Bizonyos jogszabályok ugyanakkor némiképpen eltérően alkalmazzák a fogyasztó fogalmát. Gyakorlati szempontból is hasznos, hogy a jegyzet felhívja a figyelmet arra, hogy a fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény szerint *fogyasztó az önálló foglalkozása és gazdasági tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy*, mely meghatározás - szemben például a fogyasztóvédelemről szóló törvénnyel - nem tartalmazza az érdeket. Ennek megfelelően ahhoz, hogy a fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló törvény rendelkezései szerinti fogyasztóról beszélhessünk, nem a magatartást vezérlő érdekeknek, hanem csak magának a magatartásnak ("eljárásnak") kell a személy önálló foglalkozása és gazdasági tevékenysége körén kívülnek lenni. Ez a distinkció adott esetben meghatározó jelentőségű lehet akkor, ha egy jogviszony fogyasztóvédelmi jellegét szükséges megítélni.

A különös rész egyes fogyasztóvédelmi jogintézményeket mutat be részletesen, ideértve többek között a fogyasztók életére, egészségére, biztonságára irányadó szabályokat, és a fogyasztók informálását. Önálló fejezet foglalkozik a versenyjog és a fogyasztóvédelmi jog kapcsolatával, s szintén elkülönült rész tárgyalja a klasszikus polgári jogi jogintézmények - így például az általános szerződési feltételek, a hibás teljesítés, a jótállás, a szavatosság - és a fogyasztóvédelmi jog kapcsolatát.

A fogyasztói szerződések elkülönítetten és részletes módon való tárgyalása kifejezetten indokolt, hiszen minden bizonnyal az új Polgári Törvénykönyv is önálló szerződésként fogja szabályozni ezt, a gyakorlatban egyre fontosabbá váló kontraktust. A jegyzet figyelmet fordít olyan, a mindennapi életben is gyakran előforduló, fogyasztóvédelmi szempontból kiemelten fontos szerződésekre, mint például az utazási szerződés, avagy a fogyasztónak nyújtott hitel, és ez talán alkalmas lehet arra, hogy a fogyasztóvédelmi jogot a hallgatók részére közérthetőbbé, és könnyebben megragadhatóbbá is tegye.

A leendő jogalkalmazók részére különösen hasznos az, hogy a jegyzet zárófejezetében tételesen tárgyalja a fogyasztók jogérvényesítési lehetőségeit, ideértve a szavatossági és jótállási igények intézését, a szabálysértési eljárást, a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság eljárását, a versenyhivatal vonatkozó eljárását, a békéltető testület

működését, valamint a polgári peres eljárás, és a büntető eljárás esetleges fogyasztóvédelmi aspektusait.

Összességében kiemelhető, hogy Miskolczi Bodnár Péter és Sándor István munkája a hatályos magyar fogyasztóvédelmi jogot áttekinthetően és igen jól strukturáltan mutatja be, és minden szempontból hallgatóbarát, mi több, *fogyasztóbarát* egyetemi jegyzetnek tekinthető, melyet azonban az értő olvasó akár a jogalkalmazás során is nagy sikerrel alkalmazhat.

Boóc Ádám

*

PÉTERI ZOLTÁN: Jogösszehasonlítás. Történeti, rendszertani és módszertani problémák. (szerk. Fekete B. - Koltay A.) PPKE-JÁK, Budapest, 2010. 284 o.

A "Festschrift"-ek hagyományát folytatja, ugyanakkor meg is újítja a Péteri Zoltán 80. születésnapja tiszteletére 2010-ben megjelentetett *"Jogösszehasonlítás. Történeti, rendszertani és módszertani problémák"* című tanulmánykötet. Öt évvel ezelőtt, a 75. születési évforduló alkalmából a pályatársak, tanítványok és tisztelők két, egymástól függetlenül kiadott kötettel lepték meg Péteri professzort.² E mostani, Fekete Balázs és Koltay András által szerkesztett - az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, valamint a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Összehasonlító Jogi Intézete támogatásával megjelent - "Festschrift" annyiban mindenképp formabontó, hogy a köszöntőket követően maga az ünnepelt szólal meg, hiszen a kötet nagyobbik része Péteri professzor válogatott, önálló kötetben eddig meg nem jelent írásait tartalmazza. Ily módon maga az ünnepelt is megajándékozza tisztelőit.

A kötet első részében, a szerkesztők bevezető gondolatait követően a kor-, pálya-, és munkatársak részéről Harmathy Attila, Herczegh Géza, Lamm Vanda, Mádl Ferenc, Varga Csaba, valamint Zlinszky János köszöntőték az ünnepeltet. Ezeknek a személyes indíttatású írásoknak a szerzői részesei lehetnek Péteri professzor fél évszázadot jóval meghaladó oktatói és tudományos pályafutása legkülönbözőbb állomásainak. A kötet megjelenése előtt elhunyt Herczegh Géza köszöntőjét az általa 1954-ben, az akkor 24 éves Péteri Zoltánról készített karikatúrája illusztrálja. Közvetétele ötletes elgondolás, hiszen ennek révén nemcsak a "modell", hanem az "alkotó" is közelebb került az olvasóhoz.

A "Festschrift" az ünnepelt érdeklődéséhez talán legközelebb álló diszciplína, a jogösszehasonlítás témakörébe tartozó, korábban folyóiratokban, gyűjteményes munkákban megjelent írások legjavát gyűjti csokorba. A jogösszehasonlítás szerteágazó kérdéseit - hazai és külföldi egyetemek professzoraként, valamint az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében működött Jogösszehasonlító Osztály alapítójaként s vezetőjeként - Péteri Zoltán hosszú évtizedek óta oktatja, illetve kutatja. Az ünnepi kötet szerkesztői az 1970 és 2009 közötti időszakot alapul véve mindösszesen 14 - többnyire 1989 után született - tanulmányt, előadást, polemikus írást választottak ki a "Festschrift" számára.

² Ius Unum, Lex Multiplex. Liber Amicorum: Studia Z. Péteri dedicata. Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcsélet köréből. Szerk.: Szilágyi H. I. - Paksy M. Budapest, Szent István Társulat, 2005.; valamint „Monumentum aere perennius”. Tanulmányok Péteri Zoltán tiszteletére. Szerk.: Fekete B. - Szabó S. Budapest, 2005.

¹ Lásd: SÁNDOR I.: *A magyar fogyasztóvédelmi jog*. Budapest, 2003.

A közzétett írások négy nagyobb témakört ölelnek fel. Az első fejezet a jogösszehasonlítás történeti-, a második fejezet a jogösszehasonlítás módszertani kérdéseivel foglalkozik. A harmadik fejezetben a jogrendszerek osztályozásával foglalkozó írások, míg a negyedik fejezetben a jogösszehasonlítás specifikus kérdéseit érintő esettanulmányok olvashatók. A komparatistika területeit érintő, meghatározó fontosságú írásokat közölnek a kötet szerkesztői - különösen az első és a második fejezetben -, amelyek jól illusztrálják az egyes témák által megkívánt történeti, elméleti és bölcséleti megközelítést, egyúttal hűen tükrözik a szerző komplex szemléletét. Impresszív - a hazai és nemzetközi szakirodalom legjavát felvonultató - jegyzetapparátus támaszt alá minden egyes lényegi megállapítást.

Az ünnepi kötet záró részében Koltay András 2005-ben készített interjúja olvasható, amelynek címe az ünnepelt tudományos munkásságában kiemelkedő szerepet betöltő német jogbölcselő, *Gustav Radbruch* megszívlelendő *bon mot*-ját idézi fel: "a jogász élete és munkája örökös főtárgyalás az igazságosság ítélőszéke előtt". A néhány évvel ezelőtt rögzített, elsősorban a "Pázmányon" újrainduló jogi oktatás kérdéseit érintő beszélgetést Péteri Zoltán gondosan összeállított bibliográfiája követi. Tallózva a bibliográfiát önkéntelenül adódik a gondolat, hogy Péteri Zoltán következő évfordulója alkalmából örömmel és haszonnal forgathatnánk egy hasonló igényességgel összeállított, kifejezetten államelméleti, jogbölcséleti és emberi jogi vonatkozású tanulmányokat összegyűjtő kötetet.

Schweitzer Gábor